

Zdenko Kodrič

Vlak čez jezero

(Nagrada Slavka Gruma 1999)

Osebe:

Ludvik Lajoš Vrečič

Rihard Jakopič

Adil Olah

Doktor V.

Zala Z.

Rus

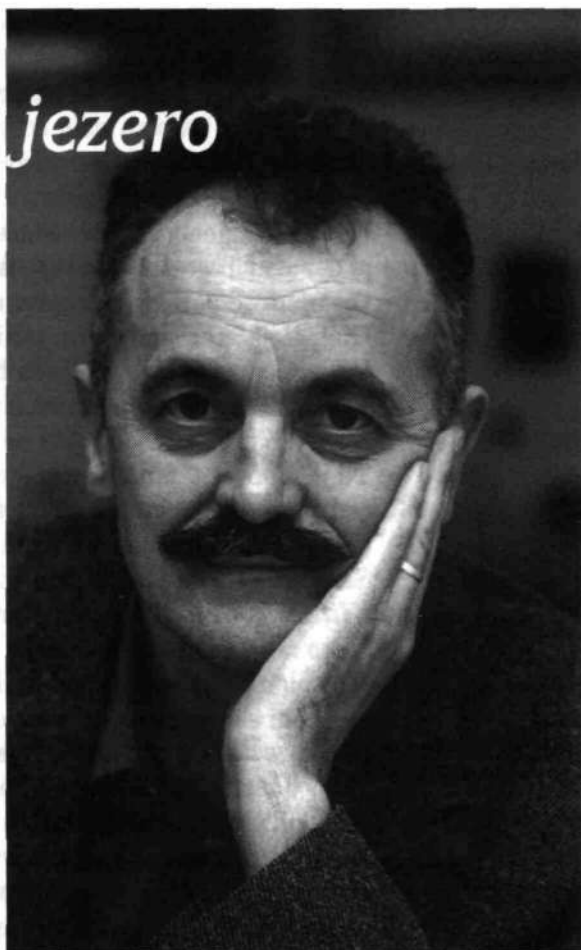
Pevka

Harmonikar

Natakarica

Modeli

Sovjeti

Autorjeva opomba: Vlak čez jezero je igra o vlakih, svetovih in ljudeh. Ludvik Lajoš Vrečič je prekmursko-madžarski slikar, rodil se je v Skakovcih leta 1900, umrl pa leta 1945 na Madžarskem (na vlaku od strelav ruskega vojaka). Rihard Jakopič je slovenski impresionistični slikar, rojen leta 1867, umrl je v Ljubljani leta 1943. Impresionist Jakopič je bil zagovornik Vrečičevega slikarstva in organizator njegove razstave leta 1928 v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Vrečičev genijus loci gradi svet na vprašanju, ali je človek zato, da ustvarja in misli. In: ali sme človek potovati in zunaj svoje hiše in domovine iskati svetove svojemu vidu in pogledu? Jakopičevo življenjsko vprašanje je eno samo: ali je svetovna maskonfekcijska in impresionistična fikcija Slovincem pustila kaj (ne)prijetnih posledic.

PROLOG

(Prihodnji čas je že bil, sicer ne bi hiteli vanj.)

Prazen vagon: Pevka in Harmonikar. Njun glas prihaja iz zvočnikov.

PEVKA: Kdor pred menoj skriva večnost,
je dež v moji postelji. In cigansko ogledalo.
Crkujem od petletnih programov, s krilom dvigam ude.
Glej, glej! Skoz šipo vidim zanikrn star simulator.
V njem odmeva moje petje in hitrost srca.
V tem okvirju je ponarejena šipa. Škripajoče okno
trobi terco. Takih sonat jaz ne poznam. *(Premolk.)*
Tu je namreč temna Rusija – vsaj bila je že nekoč -,
tu in tam breza, kulisa v neustreznem času.
(Tiho.) In vse beži nazaj: vlaki, tanki, prazne škatle ...
Sama sva na tej postaji, stari moj.
(Hitro.) Tu je Budimpešta. Črna Pešta in Donava.
Čisto nova streha. Brez dežja. Le sonce. Kaj praviš!
Me sploh poslušas? Ti, popotni veter in
glasbeni slovar za slike! Tehnolog tišine ...

HARMONIKAR: Be-be-be ... Z mojim mehom se igraš, pevka!
Poješ s tankim glasom, spuščas luč v noč
in sploh si taka – liberalna, sama in neznana.
Iščem te po postaji, kakor Horty svojega psa.
S pianisti se družiš, širiš njihove fiksne slike,
z njimi piješ vodko, in to je vse. Ruska žalost.
Kaj si? Kdo si? Slišiš! Radioglasevropa? Vlak valov?
Tehnika! Električna! Opij za norce ... Veš, kaj si ti?
Tišina med besedami ... Vauuu, in toplo mleko si!
(Hitro.) Zato ti napovem vojno dveh svetov.
Kdor zmaga, dobi sedež, ne, vagon sedežev, kaj
vagon, z vlakom sedežev se odpelje nazaj in od tod.
Kdor izgubi, komur se odtrže kos sveta,
bo poguba, hud poraz, z njim kak revež obračuna.

PEVKA: Dobro. Dobro. Kakšna so pravila boja?

HARMONIKAR: Z jezikom se ne bova tepla. Tudi z rokami ne.
Orožje, ki ga jaz izberem, ne sme biti tvoje.
Tvoje pa, ne izbiraj. Vzemi, kar imaš pri roki.
Glas je pravi, ampak uporabil ga bom sam.
Ti vzemi barvo, pravi ton in lego. *(Premolk.)* No!
Poslušam te. Udari! Če hočeš, poj!

- PEVKA: Pogoji so grozni. Nerealni, stari vzorci.
Ne bom se tepla s tabo. S takim konjem!
Zmagovalec zdavnaj je že znan.
Ja, čakaj, kaj pa ples, s polko tekmujem s tabo!
- HARMONIKAR: Ples ne šteje. Mogoče charleston. Pokvarljiva roba.
No! Tekmuj z menoj! Z jezikom, če si upaš!
- PEVKA: Z jezikom, praviš, daj no mir! Baraba si ...
Pevka se zažene proti Harmonikarju. Komaj se je ubrani. Ustavi jo zatemnitev z ostro zvočno kuliso: premik vagonov na železniški postaji.

PRVO DEJANJE

1. NOČ

(Kdor hodi po teh krajih, ni normalen in ne vidi lepih žensk.)

Postajna restavracija: Lajoš, Pevka, Harmonikar, kovčki, luči in velika okrogla ura. Natararica prinaša kavo. Harmonikar igra Brahms-Jaškevičev Madžarski ples št. 5. Pevka se pudra. V kotu restavracije tip dremlje.

LAJOŠ: Ni premočna!

Natararica odkima.

LAJOŠ (*prijazno*): Ne lažeš, kaj? Močno pa diši. Kava ubija. Veke, podprte z zobotrebcom, kaj. Tega nočem. Še hočem gledati Budimpešto. Daleč potujem, veš.

Vstane in hodi za natararico.

LAJOŠ: Odpotoval bom. Te zanima, kam? Ne. Čudežna natararica. Si Madžarka? Ja. Nič radovedna? Ne trudi se, punca, nikoli ne boš razumela jezika, ki ga govorim. Če pa že imaš kje kakšno besedo, jo shrani za konec, na njegovem pragu jo boš morala odložiti. Ampak, punca, naj ti povem: tja dol, daleč proti morju grem, a ne v Benetke. Te zanima, kdo sem? Tudi ne! Slikar. Za scene slikar. Velike scene. Vrešics Lajoš Ljudevit. Madžar. In ne. To ni važno. Ne maram samote, veš. In velika ljudstva spoštujem. Črnce. Sovjete. Kitajce. Arabce ... Reke obožujem, hribov ne maram, jezera so pregloboka. Nekam bom zlezal, veš, naj te to ne skrbi. Okusit grem srečo. Mi bo uspelo? Bo, ljubica. Ne boj se, Vrečič je trmast. Požvižga se na vzpone in hribe, na Hortyja in Bèlo Kuna. Vidiš, punca, tule notri so pravi vladarji!

Od točilne mize pokaže na kovčka, nato sede.

LAJOŠ: Moji zakladi ...

Zahrešči nerazumljiv glas kolodvorskega napovedovalca.

LAJOŠ: V tem kovčku je tako bogastvo, da si misliti ne moreš ... As, kako me boli ta hudič.

Položi dlan na lice in uho.

LAJOŠ: Bral sem, da zdaj ljudem kar na lepem izpadejo zobje in lasje. Odpadejo ušesa, pomisli!

Potniki prisluhnejo. Lajoš prižge cigareto, vžigalico pa podrži nad zelenim kovčkom. Ko vžigalica ugasne, prižge naslednjo. Kovček počasi zagori. Harmonikar plane, a ga Lajoš ustavi.

LAJOŠ: Hopla, gospod! Naj se vam nikamor ne mudi. Tu se čaka. Kovček je moj, pustite ga pri miru! Temne barve lepo gorijo, kaj? Rdeč ogenj. Kako bomzdaj slikal, vas zanima? (*Harmonikarju.*) Še laže, brez ognja, še hitreje. Ne verjamete? Kaj me tako gledaš! (*Natakarici.*) Da sem nor, kot vsi tu na postaji, misliš. Da imaš spet opravka z enim ... Ne, ne! Nekoč boš videla moje slike. Vrglo te bo ... Dober dan, Budimpešta, bom rekel, vrnil sem se k tebi. S slikami in kovčkom denarja. Ne pozabi, lepotica, na to ...

Natakarica, ki je medtem brisala prah z omelcem, opazi goreči kovček. Vpije in steče po vodo. Pevka brčne kovček proč od miz. Natakarica ga polije z vrčem vode. Neznanec v plašču se ne zmeni za požar in smrad. Harmonikar pospravi instrument v velik kovček.

PEVKA: Kaj noriš, teslo! Kolodvor boš zažgal! Predrzen pa si! Čigav je kufer? Premor. Lajoš brska po denarnici.

PEVKA: No? Čigav je? Je padel z lune!

LAJOŠ: Sedi, punca! Je že dobro, moj je. Kurim ob slovesu.

PEVKA: Kuriš! Kaj si imel v kufru? Tak smrad!

LAJOŠ: Barve, moj zaklad, moja sreča ... Pa kaj ti bom pravil, nič ne razumeš! *Tip v dolgem plašču dvigne glavo.*

LAJOŠ: Poglej ta dim in to mehkobo v zraku! Pa te svetilke. Kot zvončnice. Budimpešta je polna modre svetlobe in sladkega vonja ... Ta mehkoba. Čarobno mesto, kaj praviš!

PEVKA: Nič.

LAJOŠ: Še kava ima čaroben okus, poglej natakaričine roke, kako so spretno, kako enostavno se premika njeno telo, njene noge, kako lepo je videti svet skoz njeno omelo za prah. Mesto jo je napravilo! Mehak svet je Pešta ...

HARMONIKAR: Budim pač.

PEVKA: Mehak? Bolj umazan kakor čaroben. Stranišče je obupno. Sladek je, to ne rečem, in natakarica, pravi cukrček, vse drugo pa ... Kdaj odpelje vlak?

LAJOŠ: Na Dunaj takoj, ker je bliže, na mojo stran pa proti jutru, če bog da. Bliže je čez ravnico in čez jezero, pravijo, pred mejo se vlak ustavi. Nekakšen pregled prtljage in ljudi. Tja se odpeljeta? Kdo si, punca, pardon – ženska?

PEVKA: Dunaj je bliže? Nisem vedela. Bo tvoj vlak poln ljudi? Je s tvojim vlakom do morja bliže?

LAJOŠ: Ja. Boš kaj ostrega. Kdo si?

PEVKA: Kava bo čisto dovolj. Če sem odkrita, komaj čakam, da se nekam premaknem. Kdor hodi po teh krajih, ni čisto normalen, in kar je čudno, mojega petja nihče ne mara. Dvorane, kjer nastopava, so prazne. Pet koncertov, šest ljudi.

LAJOŠ: Samo šest? Saj ne lažeš? Poješ, praviš. Če bi bolj trdo delala s svojim glasom, bi bilo več ljudi. Razprodane matineeje ... Ker pa lenariš, ribe loviš s praznim trnkom. To ne gre. Meni pa je tu silno všeč, tudi pozimi, še posebej zdaj, ko peša poletje. Ni dežja, in dela nikoli ne zmanjka. Kdo si?

HARMONIKAR: Kaj siliš vanjo! Kam greš pa ti?

LAJOŠ: Par sta.

PEVKA: Ja. On me spremlja na koncertih.

LAJOŠ: S tem velikanskim kufrom?

PEVKA: Ali nisi slišal njegovega inštrumenta?

LAJOŠ: Sem, ja, nič posebnega. Zato pa nimata ljudi. Škoda, da te Pešta ni navdušila in osvojila. Pa tako lepa ženska ... Veš, Pešta je natanko po moji meri, za mojo glavo, za moje barve in za moje pojmovanje sveta.

HARMONIKAR: Filozofiraš, fant!

PEVKA: Drugih mest nisi videl. Moskve. Milana. Rima, Prage in Berlina.

Enako bi govoril. Lep spomin včasih zapre tudi kritične oči.

LAJOŠ: Misliš? Budimpešta me je prevzela. Tu lahko vsakdo uresniči svoje načrte, blodnje in sanje. Nekdo je v tej postajni restavraciji našel svoje starše, nekomu se je utrnila matematična enačba, Bèli Kunu se je prav tu posvetilo, da je lahko napisal svoj politični manifest. In lastniki nekega psa so tu našli njegovo najljubšo ovratnico, ne bosta verjela, ampak vse to je res. Bral sem. Če je kje, potem je tu svet urejen. As! To boleče uho!

PEVKA: Take recepte delijo sanjači in brezdomci. Bral si. Kje?

LAJOŠ: Müravidek. Mürantuli es Mürakoz heti eresitoje je pisal o tem ... Kaj zdaj tako strmiš vame? Nisem čudež!

PEVKA: Po malem si. S takim jezikom.

LAJOŠ: S kakšnim? Ti žgečka živce?

Lajoš vstane.

LAJOŠ: Kje le hodi?

PEVKA: Koga čakaš?

LAJOŠ: Mojo Adil ... Poješ, praviš. Adil se bo razveselila, če ji boš kaj zapela. V Állami Operaház si že bila? Ne! Če boš samo potovala, ne boš uspela. Jaz to vem.

PEVKA: Poglejte, za Dunaj taka gneča. Upam, da se tvoj vlak čez ravnico ne bo iztiril.

Pride Adil. S kovčkom, torbico in velikim dežnikom.

ADIL: Kavó, sladko kavó brž naroči, Lajči! Dober večer! Uuu! Po zažganem smrđi ...

PEVKA: Dober večer? Kaj ni jutro!

ADIL: Ne, ne ... joj, pozabila sem, oprostite. Tako sem zaspana, tekla sem po mestu, kmalu bo dež ...

LAJOŠ: Jokala si. In tekla? Zakaj? Imamo čas. Kolikor hočeš časa. Tu na postaji se je ustavil. Samo kavó? Adil, kaj je s tabo? Daj mi časopis!

Noče mu ga dati, skriva ga in stlači v torbico.

ADIL: Nič mi ni. Močno kavo, če imajo, komaj diham in še gneča bo. Peroni so polni ljudi. Zakaj ljudje nenadoma tako potujejo! Veliko mladih ljudi v dolgih plaščih. Nekdo je imel take oči kot ti ...

LAJOŠ: Prej ni bilo nikogar. To je Adil, moje dekle.

Jo poljubi.

LAJOŠ: Kavo!

PEVKA: Dobro jutro! Pojem, pela sem tukaj, zdaj potujem, z njim nastopam.

Pokaže Harmonikarja.

ADIL: Pevka! Res? Prima! Kako lepo! Boste peli na vlaku?

Pevka prikima.

ADIL: Opera?

Pevka prikima. Lajoš gre po kavo.

ADIL: Krasno! Brez prtljage ste, midva pa tako nabasana, veste, v njegovem kovčku so barve, v mojih pa cunje. Kot se spodobi, ne. Daleč potujeva, na njegovo razstavo, njegova življenjska šansa. Ne vem, ali se bom znašla v tujih krajih, čez jezero se bom peljala. Prvič, pomislite, mene tujci hitro iztirijo, kaj pa vas, Lajči pa je nor na množico, zdaj, tako pravi, je njegov čas, povsod ljudje, radio trobi, trume se premikajo sem ter tja, ne vem, pravi, da je to stoletje razkošja. Dajte no, jaz mu ne verjamem ... Šššš, množica mora biti po njegovi meri ... *(Prihajajočemu Lajošu.)*

ADIL: Nekateri čopiči so bili še mokri, Lajči! Povila sem jih v star časopis, napoti jih bova posušila, odprl boš okno, jaz pa jih bom nastavila vetru. Kaj misliš ...

LAJOŠ: Ne bojo se posušili.

ADIL: Kje je zelen kovček? Pripraviti se moramo!

LAJOŠ: Zunaj je že ...

Pride natakara z računom.

ADIL: Strah me je, nikoli nisem potovala tako daleč.

PEVKA: Jaz sem skoraj vsak dan na poti. Dolgčas, boste videli. Vam pa nekaj priporočam: bolje se je ljubiti kakor romati.

ADIL: Ja? Ne vem ... *(Lajošu.)* Naju bojo čakali na postaji?

Lajoš prikima, plača. Prvi odide Harmonikar, za njim še Pevka. Lajoš pogleda žepno uro, Adil si uredi lase. Odideta. Nekaj potnikov se tudi odpravi k stopnicam, ki vodijo navzdol. Zadnji odide mlad tip v dežnem plašču. Koniec prizora: ropot tekočih stopnic.

2. JUTRO

(Včasih smo tako razumevajoči, da smo celo vsevedni.)

Notranjost vagona: vrvež, kaj vrvež, strahovita gneča. V ospredju Lajoš, Adil, Pevka in Harmonikar, v ozadju pa tipi v dežnih plaščih, med njimi tudi mladenič iz restavracije. Harmonikar igra Brahmsa. Pevka mrmra melodijo. K njim prisede neznanec. Rus.

RUS: Pevka si? Kam pa kam, ptičica? Kam iz Budimpešte? Umakni svojo rit, no, kaj ti pravim. In ne piskaj!

PEVKA: Tiho sem, kaj bi rad!

RUS: Kam pelje ta vlak?

LAJOŠ: Na našo stran.

RUS: Na našo? Kam greš?

LAJOŠ Domov ... K bogatemu človeku grem, povabil me je, pomagal mu bom.

RUS: Daj, stari, ne se zezat z mano! Revez si kot jaz!

LAJOŠ: Uš, nekam mrzlo za ta čas!

RUS: Sonca še ni. *(Premolk.)* Na roki rana? Vidim.

LAJOŠ: Od malanja, od čopiča, od lopatice, veš ...

RUS: Pleskar? Lepo delo, z lojtro služiš kruh, kaj!

LAJOŠ: Ja, slikopleskar sem. Kaj nisi tujec? Tvoj naglas? Rus, pardon, Sovjet?

Tak smrad naokrog ...

RUS: Malaš, eee, lepo delo, gor pa dol po sobah, s čopiča pa barva v rokav.

Lepo, stari, resno delo imaš. Vidim. Kako pa delaš?

LAJOŠ: Ti, z roko, z dlanmi, če je treba! Kaj pa ti delaš?

RUS: Potem si pa pravi mojster, če z dlanmi. Eee, da nisi umetnik, oči imaš čudne, črne, in oblečen nisi slabo. Ti bi moral biti vojak, stari.

Se ozre naokrog.

RUS: Pššš! Kot jaz in moji fantje. Vsaj poskusni. Ko revščina sem pritisne, bo šlo vojakom najbolje, civilistom še iz riti ne bo kapljalo. Eeee, stari! Ljudje spet umirajo. Slišim. Ampak čisto po svoji krivdi. Poglej moje fante, vsi so iz revnih familij, pa se jim to vidi. Kje pa, rejeni so, lepega vedenja, urejeni. Tisti, ki zdaj umirajo, crkujejo po lastni krivdi. Nočejo delati, bojijo se elektrike! Pomisli. Revščina brez razloga. Pridi z nami! Nič drugega ne počnemo, kot preiskujemo teren. Teorija ni praksa, razumeš, pridi, ti in tvoj bogataš. Kje pa živi? Eee, kaj vidim! Pokaži, stari!

LAJOŠ: Ne, ne! Katastrofa! Ura je, urica, ja, kaj bi rad! Ne potrebuješ je!

RUS: Uro bi rad videl. Daj, pokaži uro!

LAJOŠ: Boš plačal pogled na mojo uro? Taka ura ni zastonj. *(Pokaže uro.)*

LAJOŠ: Tu ne moreš kar počez, vmes in po svoje. Tu niste vi ...

RUS: Ni zastonj? Praviš. Ne moreš po svoje? *(Smeh.)* Langsam, eee!

LAJOŠ: Če si v taki obleki, misliš, da je vse dovoljeno! Bežite, kaj! Iz Sovjetske zveze bežijo fantje!

RUS (*zagrozi*): Še eno tako ... Ne čakaj! Daj, ne bom čakal celo večnost! Jaz sem res iz Rusije. To je res. Ne bežim ...

LAJOŠ: V očeh vidim laž. Nikoli ne prosiš, ne, nič ne vzameš, ne, tudi ukradeš ne. Odkar imaš petletko, si pozabil na Boga!

RUS: Eee, civilistek moj! Kaj bi rad s pridigo! Langsam!

(*Potegne uro iz Lajoševih rok.*)

RUS: Eee, lepa urica, zlata omega!

LAJOŠ: Vrni uro! Ne z nohtom, naj jaz odprem pokrov, precvikal ga boš, norec!

RUS: Langsam!

Lajoš se zažene v Rusa, ga grabi za rokav in roko, v kateri drži uro. Rus se reži. Reagira Adil. Vstane in skupaj vlečeta Rusovo roko.

PEVKA: Ali ne bi nekaj zapeli!

RUS: Tiho ti!

ADIL: Kaj imata! Vrni mu uro, njegova je!

PEVKA: Se poznata? Kar naprej se zbadata kakor otroka.

LAJOŠ: Uro mi je sunil.

PEVKA: Pusti uro, saj ni zlata, ne bo grmadila kapitala. Pusti ga pri miru, nasrkal boš, ne vidiš, da je zate premočan!

RUS: Kaj pravi? Je tvoja mama?

LAJOŠ: Ne. Umetnica je.

RUS: Se mi je zdelo, ta pajčolan, načičkan obraz. Na postaji sem jo slišal ...

LAJOŠ: Pet koncertov, šest ljudi ... Vrni mi uro. Meni je drag spomin na Budimpešto! Če bi se srečala v Pešti, bi videl hudiča ...

Pisk, hrum vlaka, glas zavor. Mladenci zapuščajo vagon. Adil objame Lajoša in mu tišči dlan na usta. Pevka si medtem brezbrizno pudra obraz z velikim čopičem. Harmonikar gleda skozi okno. Rus odide zadnji.

RUS: Nasvidenje, čjort! Vedel sem, da si dober človek. Malar! Ajde, pozdraviva se, kot je treba, po moško, eee, čjort stari! Ura pa – ne bom je izgubil, pri meni bo na varnem. Oglasi se kaj, tu nekje bomo. No, nasmehni se malo, bomo kaj zapeli v slovo! Kaj praviš, operna diva!

LAJOŠ: Vrni uro, tilepega vraga! Drag spomin je, na pokrovčku piše: Ljubi boga in barve te bojo ljubile. Tvoja Pešta.

RUS: To piše! Potem pa ura sploh ni tvoja!

Izstopijo, z njimi tudi Rus. Lajoš opazi, da se Harmonikar in Rus pozdravita z dvignjeno roko in prijaznim nasmehom.

LAJOŠ: Vi ga očitno poznate ... Tole z roko ...

HARMONIKAR: Kje pa, jaz nikogar ne poznam, jaz samo igram ...

PEVKA: Res je. Zakaj so tu izstopili?

LAJOŠ: Meja, gospa! Kmalu bo meja. Naprej ne moreš brez papirjev.

ADIL: Norci! Lahko bi nas postrelili.

PEVKA: Kar tako mislite, brez vzroka?

ADIL: Če so Rusi ... Pojma nimate, kako so nevarni. Lajči, boš res pomagal, kot si mu obljubil v pismu? Boš zmozel rešiti njegov paviljon? Njegova roka je, si rekel ...

Pevka jo pozorno posluša.

LAJOŠ: Kaj bi rada, vse sem ti povedal. Pomagal mu bom, tudi drugi mu bojo. Arhitekti in ... Paviljon bomo rešili, če ne drugače, z mojimi slikami.

ADIL: S tvojimi slikami? Neznani si, Lajči. Prebite pare nimaš v žepu, razen ... Z mojimi prihranki bi lahko ...

LAJOŠ: Z mojimi slikami bom pomagal, ljubica! *(Jo nežno poljubi.)*

ADIL: Saj niso čudežne.

LAJOŠ: So, so, boš videla. Kakor čisto zlato so, kakor ti ...

Pevka in Harmonikar se premakneta.

LAJOŠ: Kakor ti, ki si me spoznala v čudoviti jeseni ... Donava se je svetila v modrem soncu, ti si bila zgoraj, na bregu, pod prste si mi gledala, listje je trepetalo v valovih, tvoja senca je padla na platno, ozrl sem se – in te videl. V soncu, v zlatem ozadju, pobožal sem tvojo senco na platnu, nasmehnila si se, vstal sem, ti si zavpila, listje, listja ni več ... Potem sem splezal k tebi ... In od takrat sva skupaj ...

ADIL: Ja. Tega ne bom nikoli pozabila ... Je res prijazen človek? Ta Jakopič? Pevka se prijazno nasmehne. Harmonikar se presede.

LAJOŠ: Prijazen, bogat, razgledan. Velik človek, največji v Ljubljani ...

ADIL: Naju bo čakal na postaji?

LAJOŠ: Seveda naju bo. Nestrpno naju že čaka, takih gostov nima vsak dan.

ADIL: Kakšnih?

LAJOŠ: Psss! Tiho bodi, Adil, poslušaj vlak, slišiš muziko, takt tega razkošnega sveta ... Adil, zdaj je stoletje razkošja. Zapomni si, ljubček moj!

Adil prikima. Objameta se. Harmonikar vzame iz kovčka harmoniko in zai-gra Madžarski ples št. 5. Hrum množice, pare in žvižgov.

3. ATELJE

(Kdor veliko ve o temi, se v tuji hiši ne vede prav spodobno.)

V poltemi ropot, stoki, kakšna kletev. Hrum dežja. Močna osvetlitev: atelje, modeli, stopnice, leseni pod, miza, skrinje, klopi, stoli, obešalnik, slikarsko stojalo, nekaj lutk, okvirji, čopiči, lončeni lonci, luč na stropu in mnogo ovelega cvetja. Tridelno okno. In še dve manjši okni. Rihard Jakopič krvavi iz ust. Lajoš odloži kovčka in majhno sliko, sleče moker suknjič in Jakopiču očisti obraz z robcem. Ko s torbico, dežnikom in kovčkom vstopi razkuštrana in privlačna Adil, atelje zapustijo ženske (modeli), ki so sedele na klopih in okenskih policah.

LAJOŠ: Vas boli? Tu stanujete? Tako presenečenje ste nama pripravili ... Hvala, ker ste prišli na postajo. Ljubljana je ... Saj krvavite!

RIHARD: Besedo si snedel, Ljudevit. V pismu si obljubil, da me boš tikal, kako zdaj, kaj noriš s tem vikanjem ...

LAJOŠ: Vikanjem? Oprostite, oprosti, Rihard. Tikati je težko. In še tujec sem. Če ne poznaš človeka ... Res, hvala, ker si me povabil. Izgubila bi se. Adil je prvič tukaj, veš. Ja, kam pa so odletele ...

ADIL: Lajči, pomagaj mi ...

LAJOŠ: Takoj. Oprosti. Tilepega vruga, koliko rož imaš, Rihard. Padel si, spet krvaviš. Adil, pomagaj mi!

ADIL: Vas boli? Sklonite se, ne morem ...

RIHARD: Nič me ne boli. Vsega sem navajen. Posrana luč nad vrati ne gori. Zakaj ne popravijo?

LAJOŠ: Mogoče nisi plačal toka, kaj! Umetna redukcija.

RIHARD: Ne vem. V ateljeju luči gorijo.

LAJOŠ: Noter teče, ojoj, na ženske kaplja. Na pokopališče rož. Uš, kako je mrzlo. Pri nas je bilo še sonce.

RIHARD: To je moj atelje. Tu boš delal, Ljudevit!

LAJOŠ: Kar Lajoš mi reci. Tu bom delal? Ja, če jih pokličeš ...

ADIL: Lajči! Malo bom pospravila. Koliko punčk iz cunj!

RIHARD: Pravzaprav so to moji modeli. Ko ni več polnega življenja, začneš živeti z lutkami. Ti si pa njegova, če sem vaju prav razumel.

ADIL: Ja.

RIHARD: Sedita, sedita! Zdi se mi, da si skoraj zamudil zadnji vlak.

LAJOŠ: Zadnji vlak?

RIHARD: Če te ne bi povabil sem, tvojega talenta ljudje tod ne bi spoznali. Kaj praviš?

LAJOŠ: Ne vem. Naj se zgodi novo življenje.

ADIL: Novo! Novo! Z mojstrovo pomočjo, ne, Lajči? To si želim ...

RIHARD: V novem življenju bosta, ko zagledata moje slike. Ko boš videl moj paviljon, sapo ti bo vzelo. Boš izpolnil, kar si obljubil v pismu, Ljudevit?

LAJOŠ: Bom, bom. Bogat arhitekt pride in z njim kovček denarja. Kot sem ti napisal. Prekopal bom tvoj vrt zgodovine ...

RIHARD: O, kakšna modrost! Madžarski pregovor?

LAJOŠ: Kje pa!

ADIL: Kdo pride?

LAJOŠ: Kdo, kdo? Kaj se tako čudiš. Najin prijatelj. Arhitekt ...

RIHARD: Kdaj pride?

LAJOŠ: Kmalu.

RIHARD: No, kaj pravita, kakšno je mesto, si zadovoljen, ker sem te povabil v veliko mesto?

LAJOŠ: Tu je mir, mesto je lepo in dež – takoj sem ga občutil na lastni koži. Nič takega ni, kar bi me lahko motilo. Ljubljana je zame dovolj velika, drugo me sedaj niti ne zanima ...

RIHARD: Kako – ne zanima! V pismu si pa jokal: moja razstava, moja razstava ... Je že napovedana. Časa imaš dovolj. Saj boš pripravil do konca tega meseca?

Hrum dežja.

ADIL: Gospod mojster Rihard, mu ne zaupate?

RIHARD: A tako me boš klicala! Pusti to, Rihard me pokliči. Oja, zaupam mu. Videl sem tvoje miniature, Ljudevit. Z vlakom so prispele. Nepoškodovane. To je važno, ne. Ugajajo mi. Ampak ... Mislim, da morava nabaviti večja platna. Na njih se boš izgubil, ne boš mogel več kontrolirati svoje zavesti, odprl boš podzavestne tokove in ... Videl boš. Več boš tvegaj, manj oglja, več ognja, Ljudevit! V temo si se zatekel, Evropa ni več v takem črnem dimu, kot ga imaš na slikah. Kar jaz ne morem, zmores ti, jaz sem star ... Nekaj novega pričakujem. Zato sem te povabil, opusti ta izrabljeni realizem, madona svet! *Adil je videti kot okamenela, Lajoš sede na okensko polico.*

LAJOŠ: Novega? K tebi nisem prišel zaradi novega, staro bom pokazal. In realistično. In moje. Vame hočeš vliti svoje ... Hopla! To ta trenutek še ne gre.

RIHARD: Nisem mislil tako totalno. Da ne bo nesporazuma. Sliko imam v mislih, ne sebe niti tebe. Manj risanja, več branja. Risba ni slika. Jasno! Ti pa najprej rišeš, potem gledaš. Kot da bi začel graditi pri strehi. Napak! Nekaj poskusiva. Zapri oči, močno stisni veke! Je temno? Je temno rdeče? Je svetlo? Motno? Zdaj odpri oči! Je rumeno, belo, brez okvirja, neskončno, zasneženo? No? Kakšna so zdaj vrata? Imajo robове? Risba brez robov, to sem mislil, in stik med barvami – kot da ga ni, razumeš ... Nikar ne čakaj na zunanja znamenja. Odvadil se boš iskati po sebi. Pričakuješ, da bo to, kar se uredi samo od sebe od zunaj, prižgalo tvoje sonce na nebu? Daj, daj! Tu je Ljubljana!

LAJOŠ: Ljubljana? Kaj je v njej tako pomembnega? Ti, atelje, tvoji modeli? Zakaj imaš toliko žensk v ateljeju, na slikah pa nobene. Zakaj? Ker mižiš, ker od slepote vidiš samo še ovele rože ...

ADIL: Lajči!

RIHARD: Modro govoriš, modro ... Ženske? Ne vem, od kod so. Nekdo jih pošilja ...

Hrum po oknih. Otroški glasovi. Adil prelaga stvari v kovčku.

RIHARD: Otroci so, igrajo se zunaj.

LAJOŠ: V takem dežju? Strašna gneča je tu. Kako bom delal?

ADIL: Lajči, nehaj! Kje je zelen kovček?

LAJOŠ: As!

Lajoš si z dlanjo pokrije lice.

ADIL: V deževnem se igrajo, ja, zakaj pa ne, saj so otroci.

RIHARD: Te boli zob, uho? Kje sem ostal? Ja, potem greš ven, dolgo časa gledaš sonce, zapreš oči, prideš domov in slikaš. Po spominu teme, po spominu sonca. Z drugačno hitrostjo seveda. Z bremzo, Ljudevit!

LAJOŠ: Tvojega pri meni nikoli ne boš našel. Zapomni si to. Ne vem, mogoče se motim, mogoče te ne razumem... moje uho... Ampak zdi se mi, da si me povabil samo zato, ker sem od daleč, ker ta daleč ne poznaš in ker zdaj misliš od blizu vplivati name. To se ne bo izšlo, jaz nisem ti, jaz nisem tvoji! Lahko kupiš veliko platno, paviljon, modele, suhe rože – mene nikoli!

RIHARD: Kupiš, kupiš! Pretiravaš. Mirno trguj z menoj!

LAJOŠ: Trgovina je vse prej kakor miren posel. Na to se spoznam. Na tujem živim.

RIHARD: Zakaj bi te kupoval?

ADIL: Kje je zeleni kovček?

LAJOŠ: Ne vem.

RIHARD: Kaj iščeta?

ADIL: Zelenega kovčka ni. Barve so bile v njem!

RIHARD: Bravo, bravo! Barv nimaš! Tu sem te čakal.

Hrum od zunaj. Trkanje po oknu.

LAJOŠ: Kaj je zdaj to! Kar naprej trkajo. Ven grem! Tu ni miru.

RIHARD: Otroci se igrajo. Jezni so na dež. Tam čez so pa konji. Jih slišiš? Tisti nizki toni med dežjem ... Zdaj topotajo.

LAJOŠ: Konje imaš tu! Še živali ... Modeli, otroci, konji, dež ... Tu ne moreš zbrano delati.

ADIL: Šššš! Tiho! Topot slišim! Po steptani zemlji, ne, mojster!

RIHARD: Pokazal ti jih bom. Kje sem ostal, madona, sem pozabljen ... Če ti svetujem, zapri oči, ne mislim na slepca, ki mi bo sledil. Z enim samim nasvetom te ja ne bom prepričal in totalno spremenil. Pa kaj se sploh gremo!

LAJOŠ: Oprosti! Ampak ... Res ... Zdaj ne potrebujem nasvetov, potrebujem motive, barve in svet, iz katerega me naganjaš.

RIHARD: Naganjam?

LAJOŠ: Mene mika svet, da ne bo pomote, najraje pa imam svojega, razumeš ...

RIHARD: Da svet je? O, tega pa nisem vedel, madona! Pustil te bom, delaj po svoje, ostani pri svojem.

LAJOŠ: Najbolje, da greva ...

RIHARD: Nikamor ne boš šel! Tukaj so barve, tam so, vzemi ... V mojem ateljeju boš v enem dopoldnevu dobil toliko inspiracije, kot jih v tvoji Budimpešti ne bi sto let!

LAJOŠ: Hopla! To ni čisto res. Tam sem doma, Rihard, dom pa je – vera Kristusova. Največ inspiracij prinašam prav iz Budima in Pešte. Tudi moč in energijo, da boš vedel. Umetnik je samo doma stoprocentno storilen, na tujem blodi, išče, pije ... V domačih sobah je doma umetnost ... Slikati je mogoče samo tam, kjer si resnično doma. Takoj se lahko orientiraš, veš, kje so čopiči, kje barve, kje cunje, kje je voda, kje je okno ...

RIHARD: Daj, daj, dolgočasen si s tem, Ljudevit, kje živiš! Nič ni res ... Svet je zdaj povsod, na vsakem koraku te spremlja nov svet, glej, z vlakom prideš v

Turčijo, radio govori o Ameriki, zadnjič sem videl avion, ki je nad Ljubljano letal, z avtom si v enem dnevu na Dunaju, daj, daj, madona, kje živiš ...

LAJOŠ: Govoril sem ti tudi o moči, energiji ... To seveda nič ne šteje, ne. Poglej mojo roko, vidiš, mišica pri mišici. Izmeriva to, pomeriva si kožo, kaj avto, vlak in radio, kaj me to briga! Moč izmeriva, kateri ima krče, kje je mlahava koža ...

ADIL: Lajči! Nehaj, prosim te!

RIHARD: Otročji si. Sprejel bom igrice, zabavna je. Izmeriva pa izkušnje! No, to šteje ali ne šteje, madona svet! Tvoja pamet gre v mojo, moja v tvojo ... Ne vem, ne vem ... Ne bom rekel, da sta moj atelje in Ljubljana polna možgan in pameti, tvoja Budimpešta pa brez njih, ne, tega ne bom rekel, obstaja pa rob. Ki je omejen z višino, globino in širino. Z vzhodom in zahodom, z jugom in severom. In ti, če hočeš ali ne, si omejen z vsem tem. Obstaja zid. Obstaja reka. In obstaja še nekdo. Ki je tudi človek, razumeš. Omejen si ...

LAJOŠ: Nor, misliš, cepljen z norostjo, revščino, zastrupljen s ciganijo ... To misliš. Kar povej, kaj boš skrival ...

RIHARD: Odkrit bom: nad tvojimi slikami sem bil navdušen. Priznam. Zato sem te tudi povabil. Originalen si. Tako temen, realističen, črn, drugačen, ampak ne morem se strinjati, da so vse tvoje slike brez neba in svetlobe sonca – ne, tega ne morem sprejeti. V obup me spravlja. Starinski slog, spogledovanje s starim ... Dejávú!

LAJOŠ: Rihard, hvala za povabilo. Adil, greva, pospravi kovčke. Hvala, mojster za lepe besede, vendar jaz ne bom slikal kot ti. Razumeš! Oprosti! Napihnenosti se greva. Balon je slika najin角度 besed. Sranje, veš ...

ADIL: Lajči! Kaj si bo mojster mislil o naju.

Ga poljubi na lice.

RIHARD: Sedi! Ti tudi, Adil! Poslušajta me! Še danes bom kupil veliko platno. Velja? Potem bomo videli. Počasi moraš spremeniti slog, poln si mističnih barv, sonca pa ne vidiš. To naj bo tvoja odlika, vendar spremeni se! Obrni stvar, narobe misli! In ne pozabi, lastnik paviljona, v katerem boš razstavljaj, sem še vedno jaz. Nihče drug! Jaz v njem določam strani neba ...

LAJOŠ: Spokajva, Adil, rekel sem ...

Rihard odide po stopnicah navzgor.

LAJOŠ: Rihard! Počakaj! Trenutek počakaj ...

Rihard se ne oglasi.

ADIL: Kaj bova pa zdaj? Tečen si ...

LAJOŠ: Spakirala bova in odšla, dovolj imam tega usranega posiljevanja. Jaz sem jaz ...

ADIL: Ali ne bi malo počakala ...

LAJOŠ: Težek človek. Nisem vedel, Adil. Če ga ne bi bilo, Ljubljane ne bi vide-la. Veliko platno bo prinesel ... Ne razumem ga ... Pridi, Adil, naj te stisnem, zdrobil te bom, moja si ... Naslikal te bom spet ... Kot malo cigančico ... Črno, drobno, razkuštrano. Rad te imam. Greva domov?

ADIL: Ne, Lajči, počakajva ...

LAJOŠ: Nervozen sem, kaj misliš ... Svojih slik se bojim ... Kje so zdaj, pozabil sem ga vprašati? Sem od treme tak, od zavisti. Ne vem, občutek imam, da sem dober slikar ...

ADIL: Slabo kaže? Zakaj se prepiraš z njim? Boš dal mojo sliko zraven?

LAJOŠ: Bom, ljubica moja, vse slike sem poslal ...

ADIL: Bom ostala s tabo?

LAJOŠ: Vprašala ga bova.

ADIL: Lepo ga bova prosila. Rada te imam, slikarček moj! Moj si, samo moj ...

LAJOŠ: Vem, vem ...

Na stopnicah se pojavi Rihard. Z omotom papirja in velikim okvirjem.

LAJOŠ: Končno si se prikazal! Rada bi videla tvoje slike ...

RIHARD: Tako se ji mudi? Utapljam se v risbah.

Pride po stopnicah k njima.

RIHARD: Nikjer nič pametnega, kar sem naslikal, sem naslikal, se mi zdi, naprej ne morem ... Neki prehod slikam, okrasna slika v veži mestne hiše. Grozno delo. Mokra zafrkancija. Velikega platna pa tam zgoraj nisem našel. Le okvir, kaj praviš!

LAJOŠ: Hvala bogu.

ADIL: Lahko ostaneva pri vas, mojster Rihard?

RIHARD: Ja, kaj pa sta mislila, zdaj sta moja gosta, nikamor ne moreta, razen v paviljon.

LAJOŠ: Ali ni simpatična, Rihard!

RIHARD: Lep obraz, tanke roke, dolgi prsti, prsi ...

ADIL: Mojster, mojster!

RIHARD: Kdo so tvoji starši, Adil?

ADIL: Oče je iz Budima, mama je Dunajčanka. Trgovca sta.

RIHARD: Potem ju moramo povabiti. Trgovci so tu čislani ljudje.

ADIL: Ne vem, ali bosta hotela priti, nočeta trgovati z njegovimi slikami ... In njegovo naturo ...

RIHARD: Kakšna je njegova natura?

ADIL: Nemogoča, saj ste videli ...

LAJOŠ: Adil!

RIHARD: Meni bo pomagal, ne, obljubil je ... Lajoš, pojdi gor, na tleh so še risbe, jaz se nisem mogel skloniti ... Na levo od vrat ...

Lajoš se začudi, potem ga uboga in odide. Na stopnicah si z dlanjo pokrije lice, nato še uho.

RIHARD: Uho ga boli. Ali zob? Kaj mu je? Tak dečko! K zdravniku mora, moj prijatelj in mecen je doktor. Mu bo on pomagal, kaj praviš, Adil?

ADIL: Prijazni ste. Pokažite risbe!

RIHARD: Kaj ga boli?

ADIL: Zob, ne vem, mogoče tudi uho. Mogoče ga nič ne boli ... Ne vem, človek odlašanja. Kaj vam je obljubil?

RIHARD: Pomoč. Z njegovim prijateljem bomo kupili in obnovili paviljon. Prasci so mi ga vzeli ... Sam ne morem čisto nič!

ADIL: Lajči nima takih prijateljev.

RIHARD: Kako da ne!

ADIL: Poznam ga, vsaka njegova beseda je vzeta iz oblakov.

RIHARD: Ne verjamem ...

ADIL: Res. Prebiva s ponižnimi, plačuje premožnim ... Ko ne slika, izdeluje torbice, ja, ženske torbice šiva. S sestro in bratom. Šivajo torbice iz usnja ...

RIHARD: Tudi prav. Bo pomagal ali ne bo?

ADIL: S čim?

RIHARD: Pssst! Naj mu ne zaupam?

ADIL: Tega nisem rekla.

RIHARD: Sprašujem.

ADIL: Ne vem, otročji je. Sami se odločite.

RIHARD: Bo pomagal, kaj misliš?

ADIL: S čim, mojster? Ničesar nima razen slik, torbic in jezika.

Pride Lajoš. Steče po stopnicah, za njim se dviga prah s papirja.

LAJOŠ: Sto kil papirja imaš zgoraj!

ADIL: Koliko krasnih risb, pokažite, mojster.

Rihard poklekne in odmota papir.

RIHARD: To bom zažgal, zanič so, prekleto, usrane risbe, prekleto svinjarija ... Ne bo mi uspelo, vem, da mi ne bo, ampak – jaz, stari norec, vztrajam in slikam tisto mokro vežo, madona svet ... Druge načrte imam. Vse bom spremenil. Adil, pusti ta papir, zamotaj te umotvore ... Povabim vaju na metliško črnino, tu blizu je gostilna Pri škofu, in obok vama bom spotoma pokazal. Nazaj grede bomo pa še cukrčke kupili za otroke in konje ... Pridita!

Postavi se na noge.

LAJOŠ: Jaz ne grem nikamor. Še zdaj sem moker.

ADIL: Greva!

LAJOŠ: Jaz ne grem!

RIHARD: Pa greva sama, pridi, Adil!

Adil se hitro obleče. Rihard vzame klobuk.

LAJOŠ: Ostani, Adil, prehladila se boš!

ADIL: Ne bom, bodi prijazen, Lajči, vsaj enkrat me ubogaj. Pridi, no!

LAJOŠ: Ne grem nikamor, rekel sem ti ... Ti pa – kakor hočeš!

RIHARD: Pojdiva, takoj bova nazaj! Tam pod oknom so barve, platno je ... Ja, prinesla bova veliko platno ...

LAJOŠ: Slikal te bom Adil!

ADIL: Pozneje, ljubček moj ... Greva, mojster! Po cukrčke za otroke in mojega Lajčija! Duhovito!

LAJOŠ: V temi bova ... Saj veš ...

ADIL: Kdor veliko ve o temi, se v tuji hiši ne vede spodobno, ne mojster!

Adil in Rihard odideta. Lajoš išče okvir, ki ga je prinesel mojster s podstrešja. Ko ga najde, ga vrže po ateljeju, nato pod oknom poišče barve, vzame drug okvir in ga postavi na stojalo.

LAJOŠ: Sranje, težko sranje, saj sem vedel ...

Lajoš porine roko v lonček barve in jo vrže v platno. In mala s prsti.

LAJOŠ: Ta slika bo odkrila skrivnosti. Barve, pomagajte mi premagati samoto ... Sam – največja kazen zame ...

Se nasmehne, se nasloni na steno in ob njej zdrsi na tla. Prizor se konča, kot da bi se zapirala nešteta vrata.

4. OBISK

Nekdo kar naprej gleda iz slepe ulice. Pa ni neviden, opaziti ga ni mogoče.

Atelje: Lajoš spi, prideta Zala, mojstrov model, in doktor, mojstrov osebni zdravnik. Prinašata košaro, steklenico, suhe rože.

DOKTOR: Halo! Halo! Mojster! Tukaj sva ... Premražen sem sredi poletja, kozarec ostrega ...

ZALA: Ssssss! Tu nekdo spi. Miruj!

DOKTOR: Daj no mir, to je mojster ... Aaa, pa ni on, saj je vseeno, odprl bom steklenico ...

ZALA: Ne, mlad je, zelo je mlad ... Kdo je?

DOKTOR: Kaj pa vem ... Si prinesla kozarce? To bo dolga večerja ...

ZALA: Sssss! Tujec v njegovi hiši. Čudno.

DOKTOR: Mogoče je trnovski župnik, ta tudi zahaja sem.

ZALA: Boš kupil sliko?

DOKTOR: Seveda bom, dragec moj! *(Jo poljubi na lice.)*

ZALA: Stokrat sem ti že rekla, nisem dragec!

DOKTOR: Dobro, dobro, oprosti. Vino je kislo, hudiča, boš potegnila!

ZALA: Kozarci so v košari! To je mogoče njegov pomočnik. Nekaj mi je pravil, da bo za sliko v veži potreboval človeka. Poglej, kakšna slika!

DOKTOR: Čopiče je tu obrisal, ne nori s tem!

ZALA: Čedna slika ...

DOKTOR: Nehaj filozofirati! In zakaj nismo pri njem doma, kaj je rekel?

ZALA: Žena ne bi dovolila razkošja ...

DOKTOR: Najinega ali njegovega ... Njegovega ne more, saj ga ne premore. Če ne bi bilo mene, dragec ... Oprosti, ljubezen moja. Kje sediš? Si gola tukaj?

ZALA: Nikoli nisem gola, to dobro veš. To sliko bi imela!

(Pokaže na Lajoševo platno.)

ZALA: Mokra je še, brez podpisa, nedokončana torej.

DOKTOR: Ne nori, ta slika ni vredna niti žeblija.

ZALA: Ooo, ta se premika!

DOKTOR: Pijan je.

ZALA: Ni, ni ...

DOKTOR: Kaj dela tu?

ZALA: Pomočnik je, saj sem ti rekla. Mogoče je zaspal, kak sorodnik, ne vem.

DOKTOR: Kaj pa, če je njegova snažilka!

ZALA: Hlače nosi, dragec!

DOKTOR: Aja, hudiča ... Vidim, ja, kar naprej ima nekoga tu, zadnjič je imel deset žensk, včasih ima tu živalski vrt, vidiš, na njegovih slikah pa niti ene mačke niti ene dobre babe.

ZALA: Doktor! Doktor!

DOKTOR: Oprosti, Zala, mislil sem na modele in take reči ... Ti mojstra dobro poznaš? Ali veš, da boleha? Da je že mnogo mnogo let moj pacient, ali veš, da preveč kadi, da preveč dela, da se preveč razburja in da od jeze nima velikih koristi? Ljudje ga prezirajo, ali to veš, mestna občina bi ga utopila v žlički vode, to veš, dragec, oprosti, ljuba moja, ali to veš? Da je brez denarja, da živi od preklete miloščine, ki se ji drugače reče občinska podpora? Najvišjim je trn v peti, z njim govorijo navadni občinski fuksi, do županov in načelnikov sploh ne more ... Pije.

ZALA: Zaradi svoje svete jeze ...

DOKTOR: Neki kanclist z mestnega gradbenega urada bi mu najraje roke odrezal. Zdaj je jezen nanj zaradi okrasne slike v neki veži na Ahacljevi, sto dvajset kvadratnih metrov, hudiča, kakšna površina, si predstavljaš, Zala, to morje mokrega beleža. Ne vem, ali bo kdaj končal. In to naj bi bil njegov pomočnik. Ta že ni, sicer bi malal. Od mene si sposoja, ampak ... *(Se ozre naokrog.)*

DOKTOR: Tišina, stroga konspiracija! Ali to veš?

ZALA: Vem. Meni poziranja ne plačuje, sam pa ponavlja: čim manjši je narod, tem manj pozna in zna ceniti delo svojih ljudi.

DOKTOR: Še eno sliko bom kupil, mhm, da ga potolažim. Kje le hodi? Aaa, presenetil naju bo.

ZALA: Spet se je premaknil. Se ti ne zdi, mhm, malo je grozen, črn ...

DOKTOR: Ali kaj smrdi? Kdo le je? Od tu že ni.

ZALA: Mogoče je kak njegov slikarski prijatelj, govoril mi je o nekem Madžaru ... Da bosta skupaj rešila umetniški paviljon.

Lajoš prisluškuje.

DOKTOR: Ta speča klada mu bo pomagala, daj no mir!

ZALA: Sssss! Zbudil si ga, ropočeš s tem jezikom ...

DOKTOR: Še nekaj imam zate: ali veš, da lahko dobim paviljon in zemljišče.

ZALA: Odrezal mu boš roko!

DOKTOR: Jakopič tega ne bi vedel, tako bi stvar speljal, da bi mislil – mestna občina je vsega kriva.

ZALA: Vidi, vidi, gospoda doktorja, požrešnost pa taka. Kaj skrivaš?

DOKTOR: Paviljon s tem nima nobene zveze. Nisem požrešen, radodaren sem. Veš, ni mi vseeno, ne bi rad izgubil umetnika, nočem izgubiti nekaj drugega, prijaznega ...

ZALA: In koristnega. Poznam te, doktor!

DOKTOR: Njegov paviljon je izgubljen. Jakopič se je zaradi svojih dolgov in ostrega jezika skoraj vsem zameril. Župan noče o njem nič več slišati, na njegove pisne pritožbe in prošnje odpisujejo drugi, navadni pisarniški fuksi, razumeš. Ki ne vedo, kdo je on, kaj je umetnost, kaj je slikarstvo ... Tako ponižanje – brati rokopis navadnega pisuna! Jaz znorim! In še gmotno ga bojo čisto uničili. Njegov položaj je hudo ogrožen ...

DOKTOR: To mesto je brez posluha, razumeš, brez potrpežljivosti, ne vedo, s kom imajo opravka. Paviljon lahko rešim samo jaz!

ZALA: Kako?

DOKTOR: S svojim imenom, titulami, z mecenstvom in denarjem, s svojim sijajnim položajem, ugledom in bogastvom. Ne boš verjela – petnajst njegovih slik že imam ... In ... Če pred očmi znanega in uglednega ljubljanskega meščana in visokega občinskega uradnika uničim samo eno samo samcato Jakopičevo sliko, rešim paviljon. Si to predstavljaš!

ZALA: In ti boš to gladko storil! Ognjemet na gradu si boš izmislil, radijski prenos prasketanja ognja in nad gradom avion, ki bo za seboj vlekel svetlobni napis Jakopič gori! Slabo mi je! Nehaj s tem!

DOKTOR: Pa nič, ne bo cvenka, ne bo ...

Lajoš odpre oči in se obrne.

ZALA: Joj, ta se prebujata ... Kdo je ... Doktor!

DOKTOR: Obrnila se je, klada pijana ... Ljuba moja, gre za obstoj, gre za umetnikovo življenje, jaz rešujem, razumeš, rešujem življenje!

ZALA: Grozen si. To je zločin! (*Živčno.*) Kako moreš ... Doktor si, humanist ... Njegov osebni zdravnik ... Pojdi ti lepo v maloro s tem tvojim čvekanjem ... Slabo mi je! Natoči mi ... (*Zaihti.*)

DOKTOR: Za paviljon gre, za kapital gre, za umetnost gre. Ne razumeš tega, dragec!

ZALA: Ne kliči me dragec! Prosim te!

Zala hodi gor in dol po ateljeju.

DOKTOR: Zakaj pa ne ponavljaš za menoj!

ZALA: Ne bom ponavljala! Jakopičevih slik ne smeš uničiti. Saj si čisto nor!

DOKTOR: Daj no mir, naslikal bo druge. To je trik, ljuba moja, trikec ... Vrag bo zadovoljen, če zažgem samo eno ... Poskusiti pa ni greh, paviljon je paviljon. Razmisli!

ZALA (*spi je na dušek*): Trik! Ja, v paviljonu bi odprl ordinacijo, ne. Vidim te, podlost pa taka! Samo eno zažgi, pa bo naslednji dan v časopisu kres njegovih slik! Groza, groza! Natoči mi, prosim! Tvoja sedanja ordinacija je luknja, seveda, luknjica, zdaj ko si slaven, ko imaš čudežno injekcijo proti boleči-

nam, bi rad grad, še več, da bi vsa Ljubljana pokleknila pred tabo. Ognjemet bi rad imel! Butec, butec! Ponoči ne, da bi ljudje bolje videli. Slabo mi je ... Natoči!

DOKTOR: Spet piješ? Dobra misel, dragec, bolnišnica, ja, imenitno, nova bolnišnica v paviljonu. Zakaj pa ne! Točno. Ponavljaj za menoj!

(In črkuje.) Bolnišnica ... Bolnišnica ...

Doktor se skloni in začne brskati po listih papirja, ki ležijo na tleh in klopi. Vzame eno od skic in jo nad majhno mizico prižge z vžigalico. Papir zagori kakor bakla. Zala si zakrije oči.

DOKTOR: Ognjemetek, dragec moj! Vidiš, kako gori papir! Ordinacija? Zakaj pa ne, na paviljonu prekrijem streho, razširim zahodni del, podaljšam malo in odprem kirurgijo, na primer, protibolečinsko ambulanto, miniaturno norišnico. Ta vedno gre ... A še preden se kaj zgodi, ljubica moja, bo v paviljonu razstava, mogočna razstava mladih slovenskih slikarjev. Neznanih, kaj praviš!

ZALA: Nič! Zažigaš slike! Njegovo skico!

DOKTOR: Žal mi je ... Zdaj ni več njegova.

ZALA: Ubijem te, če se dotakneš še kakšne!

Zala se zažene v doktorja, zagradi jo, prime za roke, ona ga brca, potem ji primaže klofuto.

DOKTOR: Pomiri se, pomiri se! Komu pomagaš s takimi izpadi? Od česa živi Jakopič? Odgovori! Od tvoje nage riti!

Zala se mu iztrga iz objema in steče k vratom. Ustavi jo.

DOKTOR: Kdo mu pomaga? Odgovori!

ZALA *(v joku)*: Soproga!

DOKTOR: A, seveda, soproga ... Od miloščine živijo, slabo jim gre, prekleto slabo, in ti hočeš, da jim gre še slabše.

ZALA: Ti hočeš! Ti zažigaš njegove slike, mu odžiraš kruh!

DOKTOR: Kaj bova kupila, kaj si rekla? Katero sliko, ljubica moja? Kaj bova kupila, no ...

ZALA: Paviljon – si rekel!

Sune ga v prsi.

DOKTOR: Ali veš, zakaj kupujem njegove slike? Kje pa, tvoja glava, ja, komaj za model ... kaj ti sploh razlagam ... Trapa si! Ali ti veš, da kapital zahteva obresti. Včasih tudi v obliki smrti ... Šalim se ... Veš, nimam slabe vesti zaradi vsega tega sranja ... Prišla sva na večerjo, kaj sva dobila ... Ostanke, drobtinice ... Kje je mojster?

Lajoš energično vstane.

LAJOŠ: Milostljiva! Oprostite. Kje je mojster, ga še ni? Čudno ... Jaz sem Lajoš Vrečič, slikar, Jakopič me je ... Slikam tu, zaspal sem, njegov gost iz Budimpešte ... Mogoče z mojo Adil pije ...

ZALA: To je vaša slika, mladi gospod?

Zala se mu približa.

LAJOŠ: Moj slog, gospa!

DOKTOR: Dovolite! Jaz sem mojstrov osebni zdravnik, to je moja prijateljica

Zala ... Na večerjo sva bila povabljeni ...

ZALA: Ta slika mi je všeč, je to oblak tu na sredini?

LAJOŠ: Ja. In drevo. Kupujeta slike?

DOKTOR: Da. Zelo pogosto. Jakopičeve slike.

LAJOŠ: Njegove, ja ... Zlata so vredne. Moja slika je miniatura impresija, svetloba brez robov, sonce ... To sem jaz ...

DOKTOR: Vas ne vidim! Kje pa ste?

LAJOŠ: Za drevesom, gospod!

Zala se nasmehne in se dotakne Lajoša.

LAJOŠ: Mojstrovina. Drevored, če smem pripomniti. Visoka moda, nova podoba, kar pogledajta.

ZALA: Vaša govorica, vaš naglas – nista madžarska?

LAJOŠ: Ne ...

DOKTOR: Greva ... Jaz grem ...

LAJOŠ: Sedita, prosim, mojster bo vsak trenutek tu ... In presenečena bosta nad njegovo spremljevalko.

ZALA: Ja? Model? Prodate to sliko?

DOKTOR: Ne nori, no! Kaj bova s tem! Čista ironija, preprost pogled na stvar!

ZALA: Koliko?

LAJOŠ: Ne vem, tukajšnjih cen ne poznam. Koliko je vredna, gospa, kaj mislite?

ZALA: Tu je denar, vzemite!

LAJOŠ: Ali ni preveč?

DOKTOR: Si ga slišala, preveč je, pravi, pol mu vzemi! Čez mu teče ...

ZALA: Je že dobro, gospod ...

LAJOŠ: Lajoš mi recite, milostljiva gospa!

DOKTOR: Lajoš, kakšno ime pa je to?

LAJOŠ: Madžarsko ...

DOKTOR: Se mi je zdelo, da niste od tu ... Ves čas ste tukaj spali?

LAJOŠ: Ja.

DOKTOR: Niste slišali najinega prihoda?

LAJOŠ: Ne. Utrujen sem ... Dolga pot ...

DOKTOR: Dolgo sva bila tukaj, pogovarjala sva se in nič niste slišali.

LAJOŠ: Res? Dolgo? Ne vem. Nič nisem slišal ...

ZALA: Ostaniva, doktor!

DOKTOR: Ne vem ... Koliko je ura ... Ah, devet je že, pozen bo ... Kot po navadi.

Če se z njim dogovorim ob enajstih, pride ob enih. Umetnik pač ...

Lajoš se sprehodi naokrog. Zala mu sledi. Doktor se zazre v Lajoševo sliko.

LAJOŠ: Pogosto prihajate sem, gospa?

ZALA: Njegov model sem.

LAJOŠ: Perfektno! Model ste ...

Zala in Lajoš napneta prt čez majhno mizo, doktor hoče postaviti nanjo steklenico rdečega vina, ne more, kajti Lajoš in Zala se igrata s prtom. Vlečeta ga vsak k sebi in se smejita.

DOKTOR: Dajta no! Položita ga na mizo. Crknil bom od žeje!

ZALA: Siten si ... Kje so kozarci, doktor, no, se boš zmigal ali ne?

Doktor poišče kozarce v skrinji in jih ponudi. Zala pa natoči. Nazdravijo. Nenadoma se na široko odprejo vrata. Vstopita Adil in Jakopič.

ADIL: Lajči, Lajči ... (*Utihne.*) Oprostite! Nisi sam? Kaj me tako gledaš? Okrog sva hodila ... Po zažganem smrdi ...

Adil in Jakopič sta dobre volje.

RIHARD: Vidva sta! Kakšno presenečenje ... Aj, aj, kajpada, pozabil sem, večerja ob osmih ... Oprosti, doktor, obisk imam ... To sta moja madžarska prijatelja, to je Adil ... In Lajoš, Ljudevit Vrečič ...

DOKTOR: Se že poznamo. Kje hodite, mojster, čakava celo večnost ...

ADIL: Večerja? Lačna sem ...

LAJOŠ: Adil!

ADIL: Velike mize nimate, mojster!

RIHARD: Mizo imam! Veliko in zlozljivo. Mizo za goste ... Zgoraj je miza, Adil, pojdi gor ...

Pokaže na stopnice.

RIHARD: Tukaj bomo zdaj lepo večerjali. Midva sva vino prinesla, metliško črnino, kot sem rekel, Lajoš. Boš poskusil?

LAJOŠ: Natoči, Rihard! Žejen sem, res sem žejen!

ZALA: Jaz tudi. Na ustnicah imam žerjavico, pogasite jo!

DOKTOR: Jaz sem prvi na vrsti!

Se zažene proti Zali in jo poljubi.

RIHARD: Potem pa jaz, kajpada, kaj mislite, doktor ...

ZALA: Vi boste zadnji!

RIHARD: Kajpada! Na zdravje! Lajoš, pojdi gor po mizo! Si nabavila prave stvari, Zala?

ADIL: Jaz grem!

Odide.

DOKTOR: Boste videli, zinili boste, mojster! Same dobrote. Kje pa je vaša so-proga?

RIHARD: Pssst! Tiho! Inkognito smo tukaj.

DOKTOR: Niste opazili mojih novih čevljev, mojster?

RIHARD: Nisem, oprostite! Pokażite!

DOKTOR: Dunajčana sta! Echtleder!

Rihard dvigne nogo, malce poskakuje. Adil ga opazuje na stopnicah.

RIHARD: Bravo, bravissimo! Wiener echtleder! Guten abend, mein lieber, echtleder! Jezt wünschen wir zum Geburtstag einen Jodler aus Tirol, jodl-di, jodl-di ... Jezt wünschen zum Geburtstag einen Trotl aus Tirol, jodl-di, jodldi.

ADIL: Einen Trostl aus Tirol, jupaj-di, jupaj-do ...

Adil se zavrti na vrhu stopnic. Zaploskajo in se udarijo po stegnih, Lajoš gre za Adil in jih opazuje s stopnic.

DOKTOR: Zdaj pa k vinu, mojster, prinesla sva ... Počakajte, počakajte, zakaj ste naju povabili na večerjo!

RIHARD: Desetletnica najinega znanstva, doktor!

DOKTOR: Že?

ZALA: Ja, kaj si pa mislil, da čas teče nazaj! Grem pogledat, kje je vaš gost.

Zala se povzpne po stopnicah.

DOKTOR: Zala! K vipavcu, črnemu teranu, pridi, sapo ti bo vzelo!

Doktor natoči vino v kozarce.

RIHARD (pije): To je črnikalec. Okusen, vendar prazen. Pokaži drugo steklenico!

DOKTOR: Teran? Ali cebedin?

RIHARD: Najprej črni teran ... Kdo ve ali bi to vino pustilo kako pametno sled na mojem platnu? Neizbrisno sled, nikoli zradirano sled, nikdar uničeno sled ... To, kar naprej sanjam, ja, o barvi, ki ostaja, ki večno ostane, ki gre tudi v preteklost ... Kaj pravite, doktor!

DOKTOR: Preveč delate, mojster. Kdo sta vaša gosta?

Prikaže se Adil, muči na vrhu stopnic z zločljivo mizo.

ADIL: Adil sem, tu sem! Uuu! (Pomaha.) Iz Budimpešte sva se pripeljala z vlakom ... ste že videli, Balaton, peljala sva se čez in Lajoš mi je rekel, zapiši si nekam: z vlakom čez jezero. Nekoč je neko dekle šlo čez jezero ...

Lajoš pomaga Adil. Zala ju opazuje.

DOKTOR: Poznam to zgodbo: neko dekle, zvečer je prišel fant in ljubila sta se do konca svojih dni ...

RIHARD: Dajte mir, no!

Se ozre k Adil.

RIHARD: Pripoveduj!

DOKTOR: Adil? Čudno ime, se vam ne zdi, mojster?

RIHARD: Tiho! Psst!

ADIL: Zvečer se je megla zelo zgostila, tako gosta je postala, da dekle ni več vedelo, kje je breg, kje je voda, kje zemlja, kje nebo? Zašla je ...

DOKTOR: In se utopila!

RIHARD: Počasi!

ADIL: Komaj jo je našel ...

DOKTOR: Potem sta šla po mizo, da bi prečkala vodo ...

ADIL: Ni se utopilo dekle, zašlo je, ni prečkalo vodo, čez jezero je šlo. Ko se je tam opolnoči srečala s svojim ljubim in ko ji je povedal, da je prečila jezero, je od strahu umrla ...

DOKTOR: Dajte no, to ne more biti res ...

RIHARD: Poznam to zgodbo, vsak bebec ga pripoveduje ...

Zamži in hodi kakor mesečnik.

RIHARD: In vsako jezero, kajneda. Vsako malo drugače. Bohinjsko pripoveduje, da je dekle sledilo jelenom ... Kaj mi mar, kaj pripoveduje! Kje je miza? Lajoš! Lajoš, pomagaj mizi na noge! Lačni smo kakor divje zveri.

ADIL: Jaz bom pogrnila mizo, vi točite vino, mojster!

Rihard prižge cigareto, zakašlja in toči vino, nato iz skrinje prinese prtičke, krožnike, kozarce, pribor. Medtem Lajoš in Adil prineseta mizo. Doktor pohiti k Zali, ki se je spustila po stopnicah, in jo objame krog pasu.

DOKTOR: In ste ju kar povabili sem.

Doktor jo poljubi.

RIHARD: Razstavo bo imel konec tega meseca. V mojem paviljonu, doktor!

ZALA: Čestitam. Njegovo sliko sva kupila.

RIHARD: Nemogoče, obljubila sta: kupila bova tvojo, kako zdaj!

LAJOŠ: Oprosti, Rihard!

RIHARD: Ja povabil sem ga in mu rekel, daj, vdihni svojim slikam našo perspektivo.

DOKTOR: Niste videli njegovih slik? Z zračnostjo nimajo nobene zveze. In s perspektivo tudi ne. Vse je kakor pod drobnogledom ...

LAJOŠ: Duhovičite pa radi, gospod!

RIHARD: Nadležni postajamo kakor muhe. Privoščimo si! Zala, kje so tvoje dobrote!

ZALA: Takoj, mojster!

Na mizo razporeja jedi, ki jih jemlje iz košare.

ZALA: Tukaj, tukaj!

LAJOŠ: Preden napolnimo usta, bi rad nekaj rekel ... Rihard, prej, no, popoldne sem bil sam ...

DOKTOR: Tako veselje me navdaja ... Vaša slika, Lajoš, pa mi je zdaj všeč. Ali ne, Zala!

ZALA: Rekla sem ti, da je zanimiva. Tak slog, tak temperament, ne, mojster! Polno. Trdno. Skupaj se drži ...

RIHARD: Kajpada! Drži se. Kdor samo barvo povoha, lahko boga za jajca prime. To je zdaj aksiom mladih umetnikov.

LAJOŠ: Točno tako. Za jajca ...

ADIL: Lajči! To ni duhovito.

RIHARD: Narobe misliš, ne podreaj se drugim, ne uživaj tam, kjer drugi. Izoliraj se, svet posameznika je drugačen kakor svet množice ... Ali ne čutite ta posrani direndaj po Ljubljani, sam hudič se je že sem naselil, na železniški postaji so vsi ljudje tega sveta, ta kolektivni duh, kako posrana ideja velikih narodov ... Prepričan sem, da bojo slike prav kmalu takšne, direndajaste, sajaste in velike kot nebo ...

DOKTOR (*pritegne*): Ja, ja, tako je, Rusi, Nemci, Arabci ... vse to je že tu. V Trstu se videl zamorca, kam to vodi ... In z njimi vse prekleto bolezni ...

LAJOŠ: Če se bojo sem naselili, boste pač odprli ambulanto za nalezljive bolezni, veliko bolnišnico ... Rihard, ne boš me razumel, ampak kaj bom s posameznikom, če je jalov in len, kaj bom z njim? Spreminjal?

RIHARD: Več že kakor z množico divjakov!

LAJOŠ: V množici lahko izbiraš! Plodne tja, jalove sem, pridne na desno, junaške na levo, belce gor, črnice dol ...

RIHARD: Daj no mir! V posamezniku je vse, v množici nič. Množica ni nič drugega kot vsota krutih usod. Mlaka krvi, gnoja, slin ... Če ne bi bil sam, ne bi mogel delati, slikati, iskati, razumeš, kaj me brigajo drugi.

LAJOŠ: Pričakoval sem tako misel. Avantgardo se greš. To je poza. Tvoj način, drugače ne bi mogel boga za jajca! Ne boj se kamnov, boj se posameznikov, ki te s kamni zadenejo.

RIHARD: Uuuu, kakšna modra misel! Grozljivi so prizori, ko je človek tisočeren in ko pregazi prvo truplo.

LAJOŠ: Govoriš, kot da se Jezus ni nikoli nad tabo zjokal.

DOKTOR: Kako pridiga, zelenec! Stoji tu nad nami kakor kak bog ...

LAJOŠ: Bog? Nikoli: Spadam v brezimen krog ljudi.

ADIL: In govoriš s polnimi usti!

RIHARD: Pretiravaš, Ljudevit! Že prej si šel čez, ne vem, ali pa čisto nič ne razumeš ... Goniš svojo pesem ...

ZALA: Grdo ga napadate!

LAJOŠ: Vedno se oglasijo tisti, ki se ne bi smeli.

ZALA: Natočila bom, dajte kozarce!

DOKTOR: Še ta kozarec, pa greva, Zala.

RIHARD: Ostanita! Doktor se bo zavrtel v svojih novih čevljih, Zala nam bo zapela, jaz bom cepetal z nogami, vidva pa bosta plesala ...

LAJOŠ: Rihard, o paviljonu ...

ADIL: Uuu, Lajči, videla sem ga, videla sem paviljon v parku ... Škoda, da ni čisto vaš.

RIHARD: Kdo to pravi! Moj je, nihče ga ne more vzeti. Meni že ne!

DOKTOR: Greva, Zala, pozno je že ...

ZALA: Jaz ne grem nikamor! Prijetno je tukaj, razvilo se bo, boš videl ...

RIHARD (*uskoči*): Rekel bom: Prišel, zganil, pretegnil, pobarval, zarobil, spil, spal ... in gonil eno in isto. Tako bom govoril!

ADIL: Duhovito, duhovito, mojster!

DOKTOR: Kaj je tukaj tako duhovitega, no!

ADIL: Lajči, zakaj me napada! Ničesar ne bom dobila od vas!

DOKTOR: Za dober uk ste žal prestari, za večerno šolo prerevni, da ne rečem ... Kaj bova rekla, mojster?

RIHARD: Nič. Jaz jo bom šolal.

ADIL: Res sem mislila, da bo nekaj iz mene.

DOKTOR: Ha, če se slečeš, punca!

ZALA: Nesramen si.

LAJOŠ: In predrzen ...

Doktor se zažene čez stol na Lajoša. Zgrabi ga za lase in vleče k tlom. Adil zakriči. Lajoš miruje.

ADIL: Nehajte! Grobi ste, kaj imata! Mojster!

Rihard prižge cigareto.

RIHARD: Uho mu preglejte, doktor, kar naprej se tam obira, pustite ga!

ADIL: On je začel zbadati.

Doktor spusti Lajoša.

LAJOŠ: Boste še, tilepega vraga! Na, kar primite, uživajte, jaz vas žal ne morem zlasati, vaša glava ... Edinole spodaj, če je tam kak lasek odveč ...

Zala se nasmehne.

ADIL: Kako moreš, Lajči.

DOKTOR: Zdaj bi morala reči, duhovito.

LAJOŠ: Drugo lice nastavljam. Naj odpre rano do konca, če že hoče. Ta večerja mi ni teknila.

ADIL: Lajči, prosim ...

Ga poljubi.

LAJOŠ: Prej sta govorila o tebi, Rihard, preden sta prišla, jaz sem spal, nisem spal, prisluškoval sem, doktor je grozen človek ...

ZALA: Nazdravimo!

DOKTOR: Utiхни! Naj pove do konca.

LAJOŠ: Ne bom.

DOKTOR: Vedel sem. Ne morete, mladi gospod, laž nima hitrosti, laž ne more prehitovati, laž je vsaka beseda ...

RIHARD: Kaj imata!

LAJOŠ: Čvekala sta čez tvoj paviljon ...

DOKTOR: Niti besede o paviljonu, prišla sva tik pred vama, tale tvoj gost pa je spal kot pijana klada.

RIHARD: Čez moj paviljon? Saj ni moj ...

ZALA: Bravo, mojster! Nazdravimo!

Zalo že zanaša.

LAJOŠ: Vzel bo paviljon.

RIHARD: Ne verjamem. Kdor se zoperstavi oblastem, mu je usojen pekel na zemlji. Lajoš, kaj pa tvoj prijatelj iz Budimpešte, bo pomagal? Paviljon bomo rešili, si se važil v pismih. No?

LAJOŠ: In tudi pripisal, če ne drugače, bom pomagal s svojimi slikami. Si pozabil?

RIHARD: Ali sploh imaš prijatelje?

LAJOŠ: Kakor listov na drevesih.

ADIL: Jeseni ...

RIHARD: Doktor, zakaj vas zanima paviljon?

DOKTOR: V zadregi sem ... Eto. Če sem čisto odkrit, zaradi vas. Kdo kupuje vaše slike? Kdo vam posoja denar? Kdo vas zdravi, obiskuje in neguje? Kdo je vaš mecen v Ljubljani? Na paviljon sem pomislil ... Kaj vam bom pravil ... Da bi povečal svojo galerijo, sobe so polne vaših slik, tudi moja ordinacija ... Kam naj jih denem? To je odgovor.

RIHARD: Vašim namenom bom verjel, če boste najprej nekaj vložili v paviljon ...

LAJOŠ: Nič mu ne verjemi! Laže!

RIHARD: Tiho! Pssst! O slikah si govoril, Lajoš, sedaj je lepa priložnost, da nam pokažeš svoj talent. Namesto plesa – slikanje. Kaj pravite, madona, sem pameten! Trenutek, po platno stopim ...

Rihard odide po stopnicah. Drugi položijo glave v dlani. Hrum dežja. Kmalu pride Jakopič z manjšim platnom, napetim v okvir. Ko pride k mizam, se prime za prsi in zastoka. Dvignejo glave.

RIHARD: Tišči me nekaj ... Kaj bomo, Lajoš? Slikali ali risali? Ti boš prvi, za vzor, kajpada!

LAJOŠ: Ne bom risal ...

ADIL: Bom jaz začela!

RIHARD: Ne! Lajoš bo začel.

Vsi ga pogledajo. Lajoš se umika pogledom. Vstane. Jakopič stopi proti njemu.

LAJOŠ: Divje gledaš. Ne bom risal!

RIHARD: Pa boš. Zalo! Skiciraj, postavi jo v prostor, naj bo prazen, le sence.

LAJOŠ: Ni govora, kaj noriš.

Se mu umika. Vsi vstanejo.

RIHARD: Tule so svinčniki, ne, z ogljem, na vzemi.

DOKTOR: Stavim, da ne zna!

RIHARD: O, zna, zna ...

DOKTOR: Packarije!

RIHARD: Obvlada perspektivo!

ZALA: Pustita ga!

ADIL: Nekaj nariši, da bo mir, Lajči. Mene.

DOKTOR: Mojster je rekel – Zalo. Riši, fant!

Položaj postane napet, Rihard Jakopič grozi z ogljem, doktor z okvirjem in stojalom, Adil za njima lazi s paleto. Zala sede na okensko polico. In izziva s pozami, lasmi in rokami.

LAJOŠ (v smehu): Ne bom risal po diktatu, dajte mi mir! Otročja igra ...

ADIL (veselo): Ja, igraymo se! Ti nas pa ujemi z risbo!

LAJOŠ: Ujemi, od kod si to pobrala, ti bom dal – ujemi ...

RIHARD: Primi oglje! Tu se postavi! Doktor, okvir na stojalo. Držite ga!

Doktor hoče prijeti Lajoša.

RIHARD: Stojalo, doktor, stojalo, primite!

Adil skoči na Lajošev hrbet in mu potiska glavo navzdol, k platnu. Uživa, reži se.

LAJOŠ: K vragu vsi! Ne bom risal.

Se znebi Adil, odrine Riharda in doktorja in zbeži k stopnicam.

ZALA: Pustite ga!

DOKTOR: Ti, daj mir, poziraj! Za to si rojena! Kajne, mojster!

Trojica se Lajošu spet približa. Zdaj jim ne more uiti, kajti za njim je stopnišče, spredaj pa oni v preži.

RIHARD: Riši!

DOKTOR: Riši!

ADIL: Vsaj poskusi. To je igra ...

LAJOŠ: Pijana si, Adil!

ADIL: Nisem!

Rihard se nenadoma vzravna, globoko vdihne, zakašlja in se zgrabi za prsi.

DOKTOR: Kozarec vode, spijte, dajte no, pomirimo se ...

Rihard spi na dušek.

RIHARD: Ne, ne, je že dobro. Daj! Daj mi roko, jaz jo bom vodil, videl boš ...

Trik, Ljudevit, tega še nikoli nisem počel ...

LAJOŠ: Ne boš me vodil, saj bom sam ...

Doktor prime Lajošu drugo roko in mu jo zvije na hrbtu. Lajoš zastoka. Potem Rihard ponudi oglje, Lajoš ga stisne med prste. Jakopič premeri prostor in Zala, nato potegne Lajoševo roko po platnu. Adil se zasmеji, doktor uživa. Zala medtem potegne krilo visoko nad kolena, odpne si bluzo in izziva.

LAJOŠ: Nehajte! Kako morete! Ne bom risal. Gole ženske ne bom spravil gor!

Naj se obleče! Rihard, kaj delaš ...

Vda se jim. Rihard vlači Lajoševo roko gor in dol po platnu.

RIHARD: Sam sem na svetu. Dober sem. Nisem trmast. Rad ubogam. Sam sebi gospodar, roko spoštujem, z glavo ne morem skoz zid. Ne poslušam drugih ljudi. Premalo sem samozavesten. To se pozna v risbi, nekdo je to opazil na sliki. Nikoli nisem sam. Vedno me kdo gleda, iz slepe ulice me gledajo oči, več oči. Zdaj je že množica oči. Kaj vidijo oči?

Nenadoma pade stojalo. In okvir. Rihard Jakopič zaječi, skremži obraz, pade, potegne Lajoša. Telo je v krempljih kratkih toničnih krčev. Ko krči odnehajo, se telo umiri. Iz ust se pocedi kri. Nad Jakopiča se sklonita doktor in Adil. Zala se smehlja, Lajoš se ji približa.

DOKTOR: Mokre obkladke! Ne, ni treba, je že dobro, pustimo ga ... Globoko vdihnite, gospod Jakopič! Me slišite? Ostanite, ostanite! Mirujte! Dajte jezik, ven ga porinite! Adil prinese odejo. Pokrijeta ga. Doktor vstane.

DOKTOR: Epilepsia maior convulsiva, grand mal! Najmanj deset minut ...

Obrne se proti Lajošu.

DOKTOR: Vi ste vsega krivi, vznemirili ste ga. Najprej s paviljonom, zdaj s tem. Kakor tečna muha ste, kaj si sploh predstavljate ... Zala!

Lajoš se začudi, približa se mu Adil in ga objame okrog pasu. Zala se medtem skobaca z okna. Poltema. Oster in glasen kitarski rif. Potem iz tega zvo-

ka melodija. V mraku se zazibajo telesa. Pridejo modeli in ves prostor se zaziblje v ritmu. Najprej v počasnem, nato v hitrem. Melodija se spremeni v bučen Brahmsov Madžarski ples št. 5. Ko nastane glasbeni vrhunec, počí strel. Premolk.

5. PREMIKI

(Nasprotij je toliko, kolikor je zakonov o morali.)

Prazen prostor: Pevka in Harmonikar. Ona čepi, nato se počasi dvigne, tiho zapoje tonsko lestvico, preizkuša svoj glas in lego, dih in prepono. On sedi skrčen na kovčku, v katerem je harmonika, in godrnja.

PEVKA: Tudi tukaj ni močnega aplavza. Medla slika, publika pošastno mlačna. Prekleta gostilna! V njej bom znorela. Že danes. Še danes ...

HARMONIKAR: Ko se boš drugič spraševala, kam, razmisli. Umakni misli!

PEVKA: Brez denarja sva. Kakor postopača, glej, najino obleko. In koža, posušila se je od suhega zraka.

HARMONIKAR: Odkar sva tu, dežuje.

PEVKA: Morava od tu. V Italiji je zdaj sonce. Tu je zatohlo. Pa ne samo od dežja in gostilne ...

HARMONIKAR: Vem. Stara sva.

PEVKA: Poglej moje prsi, potem govori.

HARMONIKAR: Vlaga joškam očitno ne škodi.

PEVKA: Skisali so se ti možgani.

HARMONIKAR: Kje je najin sin?

PEVKA: Prišel bo. Z drugimi fanti.

HARMONIKAR: Se spomniš slikarja in njegove punce, sin jima je ukradel uro ...
Na vlaku.

PEVKA: Ja, seveda se spomnim, vlak čez jezero ... Ja, zakaj?

HARMONIKAR: Bogata utegneta biti.

PEVKA: Kufer je zažgal, teslo ... Točno, ljubi moj, v ostalih kovčkih pa bajno bogastvo, saj je to mlatil, ne!

HARMONIKAR: Sinu morava povedati.

PEVKA: Potem nama bo laže in pot na jug se bo kar sama odprla. Cilj je blizu, greva na pot!

HARMONIKAR: Počakaj, goste imava!

PEVKA: Kdo je? Kdo leze tam čez? Skoz bele planke in meglo?

HARMONIKAR: To ni megla, to so teniški igralci, ljuba moja ...

PEVKA: Daj no mir, ljubček, to je globoka reka, mogoče jezero!

Pridejo mladeniči v dolgih dežnih plaščih. Pravzaprav pritečejo kot nogometno moštvo. Trikrat zavpijejo zdravo.

RUS: Eeee, tu sta! Sodnika! Sanjam, ali kaj! Langsam! Langsam! Tu sta, pevca znana. Muzikanta! Daj, ata, zaigraj nam Bramhsa!

Harmonikar zaigra. Mladenci poskočijo v ritmu.

RUS: Mama, skoraj gola si, na, ogrni se! Kam gresta?

PEVKA: Utihni, stari! Kam? Pot je zaprta. Brez denarja sva. Kje imaš uro?

RUS: V garderobi.

PEVKA: Prodaj jo!

RUS: Nikoli, vrniti jo moram.

HARMONIKAR: Pozabi. Od kdaj se s tenisom ukvarjaš?

RUS: Saj se ne. Špijoniram, ata! Za Sovjetsko zvezo ...

PEVKA: Idejo imam, sinko. Poiščimo fanta, ki si mu sunil uro.

RUS: Zakaj?

HARMONIKAR: Ker je izgubil orientacijo.

RUS: Daj no, stari, zafrkavaš! Kaj bi rada?

PEVKA: Na jug moramo. Če ne pridem kmalu tja, bom ob glas, vlaga mi strašno škodi.

RUS: Langsam, mama! Jaz se vračam domov, jaz in moji. Dovolj daleč sem, ne grem več naprej, tu bo meja, sem sklenil, do sem, naprej naj bo zahod.

PEVKA: Ne zajejavaj, sinko! Do črnega kontinenta moramo. Tako smo se odločili.

RUS: Ste videli, kako sta pametna! Starši ruskih otrok so ... So izredno ... Gremo!

HARMONIKAR: Ti komandiraš?

Rus pogleda žepno uro.

RUS: Jaz, ata!

PEVKA: Koliko je ura, sinko?

RUS: Ne vem, sedem ali osem ... Kdaj odpirajo razstave? Zjutraj ali zvečer?

PEVKA: Zvečer, sinko moj!

Odidejo. Hrum valov in veslanja. Zatemnitev.

DRUGO DEJANJE

6. BUJENJE

(Od šibkih misli se najlepše živi. Bujenje po njih je več kot veličastno.)

Atelje: Rihard se prebudi. Nad njim se sklanjata doktor in Zala. Adil in Lajoš sta pri mizi.

RIHARD: Kaj pa je, madona svet! Taka gneča. Kdo so ljudje? In muzika? Kako roji po moji glavi, sami tujci. Kje pa sem?

Hoče vstati.

RIHARD: A, tu sem, vi ste ... Prijelo me je spet. In vrglo.

Vstane s pomočjo doktorja in Zale.

RIHARD: Me dolgo ni bilo? Oprostite. Švoh pa sem zdajle, nekam sam. Moja glava ... V jezik sem se ugriznil.

DOKTOR: Nič hudega, popijte kozarec vode, mojster!

RIHARD: Me dolgo ni bilo?

LAJOŠ: Ja, kar dolgo si se pasel po tleh.

ADIL: Saj ni res, mojster, samo hipec ...

ZALA (*mu ponudi kozarec*): Izgubili ste zavest. Popijte! To pomaga. Doktor?

DOKTOR: To pomaga. Seveda. Zdaj je že bolje, kajne, Madžar vas je razkuril.

RIHARD: O, to pa ne, Madžari so prijazni ljudje.

ADIL: Le predebeli.

LAJOŠ: In prečrni.

ZALA: Preveč kadite, mojster.

LAJOŠ: Preveč dela, a nima dela ...

RIHARD: Veš kaj, mladenič, jaz veliko delam, čim bolj mučim možgane, tem bolj čudežen in skrivnosten se sam sebi zdim. To je problem umetniškega ustvarjanja, če me razumeš ...

LAJOŠ: Razumem, kako da ne, roko si mi zgrabil in z njo plesal po platnu ...

RIHARD: Oprosti, predaleč sem šel.

LAJOŠ: Zato te je vrglo, vidiš, božja kazen.

ADIL: Lajči!

ZALA: Nehajta! Večerjali še nismo.

RIHARD: Za nas ni zdravila, vse nam gre tako globoko pod kožo. Vsaka težava, vsak stavek, vsa svetloba ... Nazdravimo!

ZALA: Vi ne bi smeli ...

DOKTOR: Z njim ne bom nazdravljaj. Takšnih tipov ne maram. Vse bi dal, da bi našli kakšno zdravilo za takšne ljudi, kot sta ta dva. Prepirljivca ... Mogoče ga imam ...

ADIL: Ne bi rekla ...

LAJOŠ: Je zdravilo, Adil, je zdravilo ...

Lajoš sproži pest proti doktorjevi glavi. Doktor je pokošen.

ZALA: Znoreli ste, znoreli ste! Doktor! Ljubček moj! Dragec, vstani!

RIHARD (*s kozarcem v roki*): Ko so titani premetavali gorovja ...

LAJOŠ: Oprosti, Rihard, samo porinil sem ga.

RIHARD: Ja, čisto rahlo si ga polomil. Dajmo, na noge ga spravimo! Vodo, Zala!

DOKTOR (*se zave*): Srečala se bova, še se bova srečala, tisočkrat se bova srečala. Na svidenje, mojster! Zala!

ZALA: Ostala bom ...

DOKTOR: Zala!

RIHARD: Z vami grem.

Doktor se oprime Jakopičeve roke in odideta.

LAJOŠ: Takšnih tipov ne prenašam. Tudi Riharda ne, ne vem ... Nekaj mi je, odpotoval bi rad ...

ZALA: Kam?

LAJOŠ: Kamor koli.

ZALA: Z mano bi šli?

LAJOŠ: Ja. Takšnih tipov ne maram ...

ZALA: Drugič boste naleteli na močnejšega. Name, na primer. Nekaj mi povejte, ste slišali najin pogovor?

Lajoš prikima.

ZALA: Vse ste slišali?

Lajoš prikima. Oddalji se. Zala pa za njim.

ZALA: Nečesa pa ne veste. Mene niste spoznali ...

LAJOŠ: Sem, milostljiva. Takoj ko ste kupili mojo sliko ...

ZALA: Dajte mi roko!

Lajoš se umakne.

LAJOŠ: Paviljon je dragocena stvar. Kaj bo Rihard brez njega?

ZALA: Znorel bo.

LAJOŠ: Če je tako, naj bo moj.

ZALA: Ga boste izsiljevali?

Lajoš prikima.

ZALA: Taka igra je nevarna. Ni za vas.

LAJOŠ: Mogoče res ni, ampak ta trenutek me zanima.

ZALA: Zakaj? Se bojite za svojo razstavo?

LAJOŠ: Ja. Vse bom naredil ...

ZALA: Tepli boste, ne?

LAJOŠ: Ne, nisem tak. Zakaj mi ni vrnil.

ZALA: Ne upa vračati, po mojem ve, da nekaj slutite, da ste nekaj slišali, v šahu ga imate. Kaj!

LAJOŠ: Ne vem. Vi ga bolj poznate ...

Zala se mu približa.

ZALA: Vaše roke, prej sem vas gledala ... Odkar imam vašo sliko ...

LAJOŠ: Ste se spremenili.

ZALA: Lahko bi bila vaš model.

LAJOŠ: Kaj bo rekel Jakopič?

ZALA: Kdaj lahko pridem?

LAJOŠ: Zaljubljeni ste.

ZALA: Tak sklep je neumen.

LAJOŠ: Odpotujva! V Pešto, zdaj takoj, mimo njih. V mojo sobo bova šla, slikal vas bom. Ste zato?

ZALA: Sem.

LAJOŠ: Tako odkriti in odločni?

ZALA: Kaj ste pa mislili! Jaz grem na nož. Če se bodem s takim, kot je doktor.

Poljubi ga.

LAJOŠ: Tako naglo?

ZALA: Prepustite meni te reči. Hitrost je moja stvar, zaljubljena sem vanjo. Nenadoma tako izgubljeni, prej pa tak junak! Boksar! Kaj pa vaše uho? Ali zob? Kaj vas boli?

LAJOŠ: Nič, nič ... Tako naglo se vrti. Je to sploh mogoče, v Pešti bi trajalo pol stoletja ... Meni se zdi, da mora najprej pognati, potem rasti, nato cveteti.

ZALA: Kje živite? Z ljubeznijo ni tako. Ljubezen je stvar pogleda, ne rasti!

LAJOŠ: Ja, če ljubijo vaša očala. Sicer pa je ljubezen navaden izmeček ...

ZALA (*položi mu prste na usta*): Kje se srečava?

LAJOŠ: Ne vem. Zunaj ... V Ljubljani, v Budimpešti ... (*Živčno.*) Ne, ne, vse je tako hitro, preveč hitro ...

Zala sname očala, objame njegovo glavo in jo stiska k svoji. Nogo dviga k njegovim bokom. Lepi se nanj. Lajoš se izmika. Potem pijeta.

ZALA: Pridem, ljubezen moja! Zjutraj na postaji ...

LAJOŠ: Vračajo se!

V atelje stopita Jakopič in Adil.

RIHARD: Dobro si ga zadel ... Oprosti, Zala, dober pretep. Eden na tleh, kaj eden, dva na tleh, eden ranjen, drugi totalno zmešan. Tak ferajnl!

LAJOŠ: Vse sem pokvaril. Ampak ... Napadalen je bil. Kje je?

ADIL: Odšel je.

RIHARD: In obljubil, da te bo poiskal. Tožil, sesul, oblatil, nagnal. To je njegov recept.

LAJOŠ: Tilepega vruga! Veter dela, prepil pod stopniščem.

RIHARD: Če je prepil močan, lahko človeka odnese.

LAJOŠ: Ali Ljubljana ve, da sem pri tebi?

RIHARD: Pravkar je zvedela.

ZALA: Nazdravimo temu dogodku!

RIHARD: Pretepu ali obisku?

ZALA: Obisku, mojster, fantastičnega človeka sem poznala.

ADIL: Bi rekla, ja.

ZALA: Mogoče ga premalo poznate. Meni se zdi ...

LAJOŠ: Rihard, kaj pa razstava. Ali ima doktor pri njej kakšno odločilno besedo?

RIHARD (*smeje*): Ne, kje pa. Tvoj strah me spominja na besede: 'Kdor kosi z domišljavostjo, večerja s sramoto.'

ZALA: Tega pa zdaj res ne razumem.

RIHARD: Poskusi, kar, naženi svoje možgane na pašo.

ZALA: Se že pasem, žejna sem pa tudi ...

Zala natoči in pije.

LAJOŠ: Da ne pozabim, Rihard, preden se kdo loti otvoritvenega govora, naj si ogleda ves moj opus, da ne bo klobasal neumnosti, Ljubljani nič več ne zaupam ... In priporočam, da ne izpusti besed cigan, črn, madžarski ...

RIHARD: Daj no! Pretiravaš in zbadaš. Na moj račun, kajpada! Jaz nameravam govoriti. Končno – dajva, pogovoriva se, kaj bi sploh rada drug od drugega.

LAJOŠ: Ti si že povedal, tvoje prste še zdaj čutim na roki.

ZALA: Kar brez mene se menita, jaz se bom poslovila. Hvala za vino, mojster!

Lajoš stopi k Zali, potem ji odpre vrata in se prikloni. Zala odide, pod pazduho ima Lajoševo sliko. Adil in Rihard ju nemo opazujeta. Hrum, ki ga povzroča pluzenje zasneženih cest, in pobleski po stenah ateljeja.

7. NOČ

(Vsako noč hočemo okusiti vsebino svojih ust.)

Atelje: Rihard, Lajoš in Adil. Zaspani in utrujeni so. Slišati je hrum dežja.

ADIL: Tožil te bo, Lajči. Doktor je rekel, da tvoja dvignjena roka šteje premoženje, atelje, vse slike ...

LAJOŠ: Naj toži. Njegovo najboljše orožje je v mojih rokah.

RIHARD: Kakšno orožje spet! Upam, da je plačal to požrtijo.

LAJOŠ: Artilerija, Rihard!

ADIL: Zaspana sem. Nad stopnicami bom spala, pri vaših slikah, mojster. Lahko?

RIHARD: Kar pojdi, punčka, naspi se.

ADIL: Kje boš pa ti spal, Lajči?

LAJOŠ: Pri tebi, ljubica, kje pa!

ADIL: Lahko noč.

Adil odide po stopnicah.

RIHARD *(tiho)*: Ne maraš je.

LAJOŠ: Psss. Ne vem, maram jo, ali ni pijana.

RIHARD: Ne. Koliko slik boš dal?

LAJOŠ: Toliko, kolikor so jih pripeljali z vlakom.

RIHARD: Slišal sem od drugih, da jih je najmanj petsto.

LAJOŠ: Saj ni res. Dvesto petindvajset plus Zalina je dvesto šestindvajset.

RIHARD: Ne lomi ga. Džumbus slik, daj no mir!

LAJOŠ: Pri tej cifri vztrajam.

RIHARD: Pri meni pusti črne slike.

LAJOŠ: Največ bo črnih.

RIHARD: Črno se je izteklo.

LAJOŠ: Tebi in tvojim prijateljem se je, meni še teče. Pokažem!

RIHARD: Slab načrt, stoprocentno. Kiksnil boš, da se bo kadilo po Tivoliju. Če jaz izberem tvoje slike, bo razstava uspela, če ti – katastrofa. Ljubljane ne poznaš. Tu obstaja meja, zakopan temelj, razbito steklo pod njim, zgoraj pa z apnom označena črta. Tu so meje, o katerih se ti še sanja ne.

LAJOŠ: Tu in drugod ni mej, Rihard Jakopič! Mej ni več, razumeš! Še včeraj sem drugače mislil, zdaj trdim, da ni ne mej. Rihard, tilepega vraga, ti ne boš izbiral mojih slik!

- RIHARD: Kakor hočeš. Če ne bom jaz izbral, bo nekdo drug. Še hujši kritik bo.
- LAJOŠ: Milejši, misliš. Razstava je moj opus, razumeš, prvič sem tu, nočem biti zadnjič. Ko me bojo spoznali ...
- RIHARD: Nikoli te ne bojo.
- LAJOŠ: Če boš ti hotel tako, ne.
- RIHARD: O tem ne odloča Jakopič. Mene tukaj ni.
- LAJOŠ: Seveda si, vse mesto si okupiral ...
- RIHARD: Moja senca ja, jaz pa ...
- LAJOŠ: Dobro, dobro, nehajva s tem!
- RIHARD: Kje bova začela?
- LAJOŠ: Pri razstavi ...
- RIHARD: Tu sva končala.
- LAJOŠ: Pri paviljonu. Vzeli ti ga bojo. Pred nosom speljali in ukradli. Bojim se, da še pred mojo razstavo.
- RIHARD: Kdo, madona svet, kdo? Natoči!
- LAJOŠ: Doktor!
- RIHARD: On? Kako ti gre na živce ta človek! Spet ena do tvojih slabih domislic. To ni res, on je moj prijatelj, razumeš, moj osebni zdravnik ...
- LAJOŠ: Rad bi šel domov. Na razstavi bom jaz govoril, kaj praviš. Izdal bom doktorjeve skrivnosti, boš videl, zinili bojo. Tudi ti. Vsi me bojo slišali ...
- RIHARD: Če te ne bojo poslušali, boš pa udaril, kajpada.
- LAJOŠ: Nikogar ne bom udaril. Govoril bom ... As, moje uho! In še zob!
- RIHARD: Ne boš, jaz bom govoril. Rekel bom: Ljudevit Vrečič je izobražen slikar, slavni učenec madžarske šole ...
- LAJOŠ: Nehaj se zafrkavati!
- RIHARD: Slavni učenec madžarske slikarske šole Orszagos Magyar Kiraly Kep-tomuveszeti Foiskola. Ljudevit Vrečič je otrok alfodske in szolnoške akademije. In rekel bom, dojemite vendar razsežnost porajajočega se, novega, so-realističnega, drugačnega slikarstva. Ki mu ni enakega na svetu ...
- LAJOŠ: Zajejavaš ...
- RIHARD: Naj živi ponosni panonski genius loci, bom zaklical ob koncu, in po teh besedah se bo Ljubljana priklonila umetniku. Genius loci! K zdravniku se spravi! Kaj te sploh boli? Zob? Oko? Uho? Nos? Saj niti ne veš, pa tak dedec!
- LAJOŠ: Odličen govor! Tudi ti si genius loci, tudi ti si tukaj provinca.
- RIHARD: Kaj nisem rekel, da imaš kak razred premalo, ja, mogoče pa nisi bil v pravi šoli ... Foiskula ...
- LAJOŠ: Pridigaš, ne!
- RIHARD: Ne! Svarim te pred holadri napuhom, s katerim greš v to svojo razstavo. Slutim, da te bojo sesuli in prezrli. Dvesto slik! Kje si to videl! Na Madžarskem, kajpada, ti pa tvoja Hungarija! Ne posiljuj občinstva z množico risb in slik ...

LAJOŠ: Saj ne ...

RIHARD: Bodi tiho, no! Pokaži spretnost svojih rok in svojega uma. Trdno stoj na tleh, ne dviguj rok proti nebu brez potrebe. Če se nebesa odprejo, bo po tebi. Si me videl? Si občutil bolezen, ki me premetava ... Uuu, madona svet, spet se prebuja ogenj v meni. Kako me peče, stiska ... Spet mi bo ustavilo pamet! Lajoš, tvoja razstava ne sme biti to, kar se dogaja v mojih prsih in moji glavi ... Naj govori olje! In risba ... Nič drugega.
Stisne glavo z rokami.

RIHARD: Na drugo pozabi!

LAJOŠ: Slaba napoved. Slabše ne more biti. Jaz pa vidim same radovedne oči, vidim množico svojih slik, vidim oči, kako brskajo po njih in po meni. Prijeten občutek, Rihard ... Me poslušaj! Tak obup stresaš name. Obup ni nič drugega kakor rešitev za izgubljene. Jaz nisem bolan ... Na, pij!

RIHARD: Pomiri se! Ne moreš čez noč postati nekdo in slaven in priznan, ne moreš brez krme postati prvi krmar!

LAJOŠ: Jaz slikam, kaj mi mar plovba. Je to sploh kako delo – krmariti barko!

RIHARD: Mislil sem, da bova skupaj pripeljala tvojo poklampfano barko. Ja, tja, kamor je ti ne boš nikoli.

LAJOŠ: Sem, misliš, v Ljubljano? Daj, daj! Na, pij! Budimpešte sploh ne poznaš. Drugi Dunaj, predmestje Ljubljane. Tega tvojega mesta je komaj za mojo pest ...

RIHARD: Zakaj jaz tu živim? Za hec! Zakaj tu živijo drugi? Vsi umetniki, profesorji, kemiki, matematiki – zakaj? Matica, Lajoš, ker je tu matica, središče nekega sveta, tu se nekaj vrti, tu je prestolnica, srce naroda, tu je energija, razumeš ... Tukaj ni tesnobe in imaginacije ...

LAJOŠ: Budimpešta pa je dvorišče, ne, usran pajzl ... Matica, praviš, že, že, brez roba ni središča, na robu se ustvarja hitrost, na robu je napajališče, elektrika, iz mene se napajaš, Rihard ... Če bi jaz to trobil doma in v Pešti, bi se še zadnji pijanček narezal do solz ... Daj no!

RIHARD: Grozno narobe sklepaš! Sploh ne veš, da iz province pridejo največji sleparji, nizkotneži, pijančki, klošarji, kurbe. Da jih tu ne bi prepoznali ... Aaa, me spet tišči, kako notri žari!

LAJOŠ: Božja kazen se temu reče, rekel sem ti že. Iz mojega kraja prihajajo ljudje, ki se hočejo dokazati, Rihard. Ti imaš vsakogar, kdor ni iz mesta, za neuko golazen. Moliš kdaj?

RIHARD: Redko. Vere in Boga mi ne vlačim sem brez zveze! O tem drugič, po razstavi ... Ti matice in središča ne priznavaš, kajpada, ti si vesoljec, kaj vesoljec, kakor baba si, ki ob sebi ne prenese lepega moškega ... In še nekaj, nisi dovolj razsvetljen, da bi vedel, o čem govorim, nimaš pravega pogleda. Ti zmoraš več, a ni pravega uma, Ljudevit!

LAJOŠ: Žališ. Um? Seveda, jaz ne ločim barv, ne znam seštevati in odštevati, misliš, da sem slep in nem, misliš, da se bom plazil pred teboj, misliš ... Da sem čisto nepismen ... Me sploh poslušaj! Ta čopič tule me bolje vidi kakor ti.

RIHARD: Čopiči so brez pogleda, mrtveci na blazini lepe slike ...

LAJOŠ: Moliš?

RIHARD: Ne. Molitev je za mlade ljudi. Ker ne vedo, kaj delajo.

LAJOŠ: Molitev je najpomembnejše delo starih ljudi, Rihard. Ker je molitev delo, večno opravilo.

RIHARD: Zakaj bi ravno jaz moral moliti?

LAJOŠ: Če veruješ, delaš. Najpoštenejše delo je verovati in moliti.

RIHARD: Tak si kakor Jezus Kristus, ki je vedel, kdaj pride zadnja ura, in vedel je, kdo bo ustavil urne kazalce.

LAJOŠ: V zmoti si. Kakor Kristus, ki se je ujel v lastno past, ker je verjel v dobresednost svojega početja ...

Rihard pije.

RIHARD: Uuu, kakšna modrost. Spretno me vodiš sem ter tja. Najin pogovor nima konca. Jaz hočem eno, ti me napelješ na drugo, začneš pri paviljonu, končaš pri peklenski veri. Poslušaj ...

LAJOŠ: Poslušam te.

RIHARD: Utihni, no!

LAJOŠ: Naj bom tiho! Ukazuješ? Tilepega vruga, kričiš name! Zakaj?

RIHARD: Ti kričiš!

LAJOŠ: Še bolj bom kričal!

RIHARD: Čez prag te bom vrgel!

LAJOŠ: Poskusi!

RIHARD: Do skrajnosti izzivaš.

LAJOŠ: Ti tudi, izkoriščaš domač teren!

RIHARD: Brzdaj se!

LAJOŠ: Nič več. Spoznal sem te, ne bom več tvoj šolarček!

RIHARD: Takle cepec! Nemogoč si!

LAJOŠ: Jaz ...

Rihard vrže vanj star okvir. Na stopnicah se pojavi Adil.

LAJOŠ: Kar daj, vrzi ta piškavi drek!

RIHARD: Bestialno se obnašaš. Jezikav si in zleht. Neki hudič vre iz tebe. Tudi ti si bolan ... Svojo jezo stresaš na mojo starost, nimaš pojma, kako težko se prilagajam novim časom, izkoriščaš mojo slabost ... Jaz te ne bom spremenil, jaz sem prestar ... Ti pa tega nočeš razumeti in rineš ... Tvoja nova domovina te bo potopila, boš videl, čisto te je spremenila ...

LAJOŠ: Prej me nisi poznal.

RIHARD: Tiho bodi, prosim!

LAJOŠ: Zdaj ne bom tiho.

RIHARD: O, pa boš, madona svet! Naj ti končno nekaj povem o tej tvoji molitvi. Ne bo minilo pol stoletja in ljudje bojo imeli novega boga, novo vero. Tvoj Kristus pa je že zdaj nekaj takega kakor Darwin, iz katerega se vsi pomallem norčujejo.

Zaječi, hudi krči začnejo premetavati njegovo telo, pade.

LAJOŠ: Kako si občutljiv! Vstani, Rihard, daj no ... Saj te vrže vsako uro. Vstani, nekaj ti moram še povedati. Ne o Bogu, nekdo plete mrežo okrog tvojega paviljona, Rihard, me slišiš, skupaj ga bova ... Rihard!

Rihard pade na kolena.

LAJOŠ: Vstani! Dihaj, no! Oprosti! Ker sem tulil nate kakor divjak! Rihard! Kaj bo z mojo razstavo! Rihard!

Skloni se nad njegovo glavo, poslušaj srce, potem pa leže k njemu. Adil s stopnic.

ADIL: Pridi, Lajči! Tako rada bi okusila vsebino tvojih ust ...

LAJOŠ: Svojih, ljubica moja!

Hrum vrvenja množice. Zatemnitev.

8. JUTRO

(Ali obstaja prostor v megli? V meji, v temelju? Vsaj kotiček, če obstaja, kamor bi lahko skrili svoj glas?)

Atelje: Adil zapira kovček, Rihard in Lajoš sta na tleh. Prvi se zbudi Rihard. Pokašljeje. Hrum dežja v ozadju.

ADIL: Prehladili ste se, mojster.

RIHARD: Sinoči sem bil več na hrbtu kakor na nogah. Telo se je napilo vlage, hlad mi je zlezal pod kožo. In kašljam kakor zverina.

ADIL: Naj vam obrišem kri. Je on vsega kriv? Nagle jeze je. Ampak le zadnje čase, prej ni bil nikoli tak.

Lajoš se prebudi.

RIHARD: Ne, ne, ni me on pokosil, bolezen, draga Adil. O, zbujen! Si se odločil?

LAJOŠ: Sem. Štirideset figuralnih slik v olju, štiriinštirideset pokrajinskih, sto pet risb s kredo, svinčnikom in peresom.

RIHARD: Slik kot smeti. Tebi ni pomoči.

LAJOŠ: Spet te tvoje pripombe.

ADIL: Čaj! Lajči, to je mogoče res preveč. Mojster je zdaj tvoje oko in merilo.

LAJOŠ: Spakiraj do konca! Greva, kaj me gledaš!

ADIL: Kaj ti je!

LAJOŠ: Rekel sem ti ...

ADIL: Pri vas je tako lepo, mojster, še dež je lep. Lahko spet pridem? Spomladi vam bom prinesla mačice in zvončke.

RIHARD: Kajpada! Spoznala boš mojo hči.

ADIL: Z veseljem!

LAJOŠ: Spakiraj! Nimava časa. Po slike morava ...

RIHARD: Rekel si, da so prispele z vlakom.

LAJOŠ: Polovica.

ADIL: Saj ni res, vse so na železniški postaji. Preštel si jih ...

LAJOŠ: Adil, greva, sem rekel.

ADIL: Sinoči si pil, Lajči ...

LAJOŠ: Nisem.

ADIL: Iz steklenice si pil. Zbolel boš ...

RIHARD: Kdaj se vrnete?

LAJOŠ Hitro. Barv tudi nimam ... Tu bi rad kaj naslikal.

RIHARD: Moje vzemi.

LAJOŠ: Prave inspiracije nimam.

RIHARD: O paviljonu nisva končala.

LAJOŠ: Vse boš zvedel pravočasno.

RIHARD: Ne verjamem ti, okrog mene se motajo čudni ljudje ... Kaj praviš,

Ljudevit!

LAJOŠ: Lajoš mi reci! Pozneje ti bom razložil, vse ti bom povedal, zdaj grem.

RIHARD: Piš me v rit! Ti in paviljon in tvoje slike in doktor ...

ADIL: Ne bo razstave?

RIHARD: Seveda bo. Tisoč slik bo razstavil, tisoč!

LAJOŠ: Greva!

ADIL: Počakaj, Lajči, samo trenutek. Ženi me bo predstavil, saj ste rekli, mojster!

LAJOŠ: Adil!

RIHARD: Uro počakaj, ničesar ne boš zamudil, obljubil sem ji ...

LAJOŠ: Dobro ...

*Adil se razveseli. Odideta. Lajoš se ustavi pri kovčku, odpre ga, potisne ro-
kav vanj. Zagleda časopis, bere in se zgrozi. Zmečka in vrže pod stopnice.
Zasliši glas.*

LAJOŠ: Kdo je? Sta že nazaj?

DOKTOR: Mojster!

LAJOŠ: Doktor! Ooo!

Vstopi doktor.

DOKTOR: Kje je mojster?

LAJOŠ: Domov je odšel.

DOKTOR (*nervozno*): Aja. Odhajate?

LAJOŠ: Po barve, po slike, vrnem se kmalu.

DOKTOR: Opravičil bi se rad. Nisem dobro reagiral ...

LAJOŠ: Jaz tudi ... Preveč sem popil.

DOKTOR: Razstava bo, ne, kaj mislite?

LAJOŠ: Bo, bo. Če bo paviljon še stal. Jakopič bo govoril. Dvesto slik bom dal ...

DOKTOR: Bojim se, da vaše razstave ne bo ... Eto!

LAJOŠ (*vskoči*): Kako – ne bo? Zakaj je ne bo?

DOKTOR: Paviljon ... Bojim se, da bo občina Jakopiča močno stisnila ...

LAJOŠ: Stisnila? Vi ga stiskate, doktor, kdo zažiga njegove skice!

DOKTOR: Vedel sem, da niste spali. Prisluškovali ves čas, napet kakor struna,
a, zato vas boli uho. Domneval sem ... Zato sem tu ...

LAJOŠ: Da bi trgovali z mano, tilepega vraga! Dajte, postavite ceno!

DOKTOR: Dokler bom jaz tu, bo paviljon stal. Če hočete, lahko razstavljate večkrat ...

LAJOŠ: Večkrat?

DOKTOR: Odprt bo za vsakogar. Predvsem za mlade in nadarjene slikarje. Mednje štejem tudi vas. In genialni slikarji, kot je Jakopič, morajo imeti svoje razstavišče. Vse svoje sile in avtoriteto bom vložil v obstoj paviljona. Zdaj vam ponujam roko ...

LAJOŠ: Roko?

DOKTOR: Kakšni so vaši načrti?

LAJOŠ: Načrti? Kaj hočete s tem?

DOKTOR: Nič ne razumete. Ponujam vam roko: ničesar niste slišali in videli, jaz pa vam organiziram sto razstav. Me zdaj razumete?

LAJOŠ: Ne.

DOKTOR: Včeraj sem bil malo živčen. Zaradi Zale, uhaja mi iz rok, hoče ...

LAJOŠ: Paviljon je vaš, dokler molčim ...

DOKTOR: Končno se vam je posvetilo.

LAJOŠ: In tiho moram biti?

DOKTOR: Kupčija, gospod!

LAJOŠ: Sranje!

DOKTOR: Premislite!

LAJOŠ: Sto razstav?

DOKTOR: Ne razumite me napak ... Petdeset se pa izteče.

LAJOŠ: Tukaj?

DOKTOR: Ne samo tu, povsod. Do morja bomo šli in še dlje. Eto.

LAJOŠ: Roka! Ne še, doktor ... Naj pozabim, kar je bilo?

Ko doktor ponudi Lajošu roko, vstopita Jakopič in Adil. Prostor se spremeni, luči ga spremenijo v ozek hodnik ali rov ali predor.

RIHARD: Najlepši prizor, kar sem jih videl, vreden čopiča, Ljudevit! Presega vse tvoje dosedanje slike.

ADIL: Lajči, verjeti ne morem. Bova ostala?

Adil ga poljubi.

LAJOŠ: Ne! Greva!

Lajoš jo odrine. Adil se začudi, umakne se. Razočarana je.

DOKTOR: Z vami greva, do postaje, dežuje ...

LAJOŠ: Sama bova šla.

ADIL: Jaz ne grem, tu bom počakala ...

LAJOŠ: Rekel sem ti ...

Jo močno zgrabi okrog vratu, potisne glavo h kovčku.

LAJOŠ: Primi, greva! Greva!

ADIL: Lajči! Saj grem ... Spusti me, ne morem ... Kaj ti je, saj si čisto spremenil ... Kdo ga razume?

RIHARD: Hitro se vrnita, ne pozabi na tvoje prijatelje, lahko pridejo s tabo v Ljubljano, kaj praviš, skupaj bomo laže ... Adil, ne jokaj, no!

LAJOŠ: Ne bom pozabil, ne, kje pa ...

ADIL: Nikogar ne bo ...

LAJOŠ: Adil! Tiho bodi, videl sem, prebral ... Greva!

ADIL: Umrli je, njegov prijatelj je umrl, v časopisu vse piše ... Mojster ...

LAJOŠ: Točno. V časopisu piše. Greva zdaj, greva! Kmalu se vrneva, Rihard!

RIHARD: Kaj naj zdaj rečem! Nič ...

Adil in Lajoš se poslovita.

RIHARD: Ta mladi bik!

DOKTOR: Hudič! Ste videli, kako mala!

RIHARD: Originalen je. Lahko bi bil še boljši. Pa noče, madona svet, noče!

DOKTOR: Riše, kot da ne bi bil s tega sveta. Hudičevo podobje.

DOKTOR: Originalen je, kaj mislite!

RIHARD: Mhm.

DOKTOR: Bo njegova razstava dovolj dobra za vaš paviljon?

RIHARD: Za moj ali tvoj?

DOKTOR: Za vaš, se čisto razume ...

RIHARD: S teboj ne morem mešetariti, kajpada ...

DOKTOR: Ne razumem vas!

RIHARD: Kakšne načrte imate z mano, na čelu vam nekaj berem?

DOKTOR: Načrte?

RIHARD: Ne izmikajte se!

DOKTOR: Oprostite, ampak meni res ni treba meriti vašega utripa in poslušati vaših pljuč, res ne ...

RIHARD: Nočete govoriti z menoj?

DOKTOR: Ves čas govoriva, ne vem, ali me poslušate ...

RIHARD: Psst! Zelo dobro, bolj, kot si mislite.

DOKTOR: Zdravilo sem pozabil ...

RIHARD: Nič hudega. Se vam kam mudi.

DOKTOR: Rekel sem vam, da grem po zdravilo ...

RIHARD: Preden greste, mi boste povedali, kaj se dogaja s paviljonom! Se razumeva ali ne?

DOKTOR: Ne!

RIHARD: Dobro, dobro ... As, me stiska ... Pojdite po zdravilo! O paviljonu mi bojo že drugi povedali.

Doktor odide. Rihard stopi na stopnice in ne ve, ali mora gor ali dol. Hrum elektronske glasbe. Zatamnitev.

9. TUJA SOBA

(Veliki predmeti spijo v sobah kakor moški in ženske v hiši.)

Ordinacija: Zala in Lajoš se objemata. On stoji zavrt v brisačo v pločevinasti kadi, v kateri je voda. Ona nato steče za špansko steno in se oblači. Veliko posteljuje.

ZALA: Ali ona ve ...

LAJOŠ: Kako te ljubim ...

Lajoš stopi iz kadi.

ZALA: Pobegnil si ji ...

LAJOŠ: Nikoli več te ne izpustim ...

ZALA: Kje je ...

LAJOŠ: Naslikal te bom ... Ne vem ... Mislim, da na železniški postaji. Skril sem se ji ... Spretno sem to naredil: vstopil skoz ena, izstopil skoz druga vrata ... Kako me je iskala. Si videla njene oči?

ZALA: Kakšna je Budimpešta?

LAJOŠ: Velika in tako daleč. Veš, da prav zdaj vidim Donavo, čutim njeno vlažno vročino, ki puhti gor v mesto. V njej bi se lahko kopala ...

ZALA: Ne bi upala. Široka in globoka reka.

LAJOŠ: Ampak počasna. Najširša reka na tem svetu.

ZALA: Pretiravaš!

LAJOŠ: Ljubim te!

ZALA: Spet si drugačen.

LAJOŠ: Kaj jaz morem, če sem tak.

ZALA: Potovala bi dolgo ...

Stopi izza bele ambulantne španske stene.

LAJOŠ: Ne! S tabo je vsaka dolga pot kratka. Pridi ...

Vabi jo k sebi.

LAJOŠ: Veliko časa imava, lahko pa stojiš tam, kar stoj, dolgo stoj, dalj časa boš stala, dlje boš moja.

ZALA: Rekel si, da boš šel po barve, po motive. Kdaj?

LAJOŠ: Mogoče jutri ... Kar pobegnil bom.

ZALA: Jaz sem tudi ušla.

LAJOŠ: Doktorju?

ZALA: Ne. Jakopiču. Njegov model sem, mogoče celo več, nič si ne domišljam, ampak na njegovih slikah sem samo jaz.

LAJOŠ: Odslej boš samo na mojih. Nič si ne domišljaj ...

ZALA: Da bom črna?

Se mu približa.

LAJOŠ: Ne, ne boš črna, zdaj si umita, lepo si bela in dišiš. Koliko časa že stanuješ pri doktorju? Dolgo. Boš ostala?

Zala odkima. Poljubi ga. Lajoš se oddalji.

ZALA: Osamljen?

LAJOŠ: Ne.

ZALA: Seveda ne, Adil imaš ...

LAJOŠ: Samo tebe.

Sede na posteljo.

LAJOŠ: Pridi ...

ZALA: Ne bom se več ljubila s tabo. Pokazal si mi skoraj vse. Nekaj morava prihraniti.

LAJOŠ: Ponoviti, misliš! Saj bova, tisočkrat na dan, če boš hotela.

ZALA: Vprašali me bojo, kje sem bila. Kaj naj jim odgovorim? Doktor bo silno radoveden.

LAJOŠ: Saj greva.

ZALA: No, kaj naj mu odgovorim?

LAJOŠ: Ne vem ...

Zamisli se.

LAJOŠ: Zažgal je risbo ...

ZALA: Si videl, ne, neverjeten človek, kakšna mala pošast. Vedno je takšen, ko nima izhoda, znori. Skrajnejš je. Nekega dne se mu bom uprla, z vsem, kar imam ...

LAJOŠ: To bo največji upor na svetu!

ZALA: Zafrkavaš se, ne, kar daj. Ampak ...

LAJOŠ: Ne boš se, preveč odprta si in prijazna, vsem na voljo ...

ZALA: A tako! Misliš, da se selim iz postelje v posteljo.

LAJOŠ: Sedi!

Jo objame in poljubi.

LAJOŠ: Človek mora nekam leči, nekje se mora naspati, tilepega vraga, kako si mehka ...

ZALA: Doktorju se bom uprla ...

LAJOŠ: Kako?

ZALA: Pomagal mi boš.

LAJOŠ: Jaz sem svoje že opravil.

ZALA: Ponovil boš.

LAJOŠ: Kako?

ZALA: Na razstavi ga razkrinkaj, povedal boš, da zažiga slike, da je posebne sorte dohtar, da ...

LAJOŠ: Brez zveze, Zala! Nanj sem že pozabil, on je Jakopičev problem, jaz sem zdaj samo še tvoj ...

Zala vstane, izviije se iz objema.

ZALA: Revček si!

LAJOŠ: Boksar! Si mi rekla.

ZALA: Ja, nekoč si bil, zdaj si se pa čisto raznežil. Ob meni?

LAJOŠ: Dobro, pridi sem, zmenila se bova!

ZALA: Ne, nimam časa, k Jakopiču moram ... Njegov model sem.

LAJOŠ: Povedal mu bom, da si odslej samo moj model.

ZALA: K njemu moraš, mi je rekel. Skoraj bi pozabila. Nekaj ti mora povedati.

Ne pozabi, je rekel ... Fant se mehča ... Kam boš šel zdaj?

LAJOŠ: Na železniško postajo, po Adil, mogoče je še tam ...

Zala prikima in se prijazno nasmehne. Hrum dvigala.

10. PAJČOLAN

(Zmanjkal je prihodnji čas. Zato ni več časa za dolge pogovore.)

Atelje: Rihard Jakopič sedi ob platnu in zre vanj. Modeli pozirajo. Čez čas slikar vstane, se sprehodi, s skrinje potegne pajčolan in si ga ogrne. Z ogorkom si prižge cigareto. Vstopi Zala.

RIHARD: Zakaj vedno pripelješ te ženske? Od kod pridejo? Tla se mi spodmikajo, ko jih gledam. So to tvoje priče, ali kaj?

Jo ogrne s pajčolanom.

ZALA: Mi pristoji?

RIHARD: Zelo. Barva in ti – tak vatek vseh stvari, vonj po svetlobi. Nekoč te ne bom mogel več slikati.

ZALA: Pohiti.

RIHARD: Vedno si za mojimi petami. Nekaj dni pa te nisem videl, kje si bila?

ZALA: Naokrog, mojster. Ko je bila Lajoševa ljubica tukaj, me niste kaj veliko gledali. Kje imate Madžara?

RIHARD: Odpoval je, rekel je, da gre po barve in motive. Stopi sem, vzela ti bom mero, s tem čopičem te bom zmeril. Ali podgrnil! Ali potegnil? Naj zabodem?

ZALA: Račun bo velik, če potegnate, ob vse boste, če zabodete. Odločite se. Ali me še ljubite?

RIHARD: Ne. Družini pripadam. Rad imam tvoje roke, tvoj vrat, ramena in poglede, rad se dotikam tvojih ustnic, zob in stegen, ampak – dovolj, sem si rekel. Ti si tu samo zaradi štimunge, zapomni si.

ZALA: Dajte, potegnite. Rada bi videla svojo sliko s pajčolanom.

RIHARD: Nad Lajoševo sliko si bila silno navdušena. Kaj te je tako prevzelo?

ZALA: Vse. Barve, poteze, njegov obraz, njegova roka ...

RIHARD: Kaj pa doktor pravi?

RIHARD: Uganil sem, k njemu te je zaneslo ... Nihče te ne bo ustavil, ve, vem ... Si bila pri njem?

ZALA: Ne.

RIHARD: Je Budimpešta res tako veliko mesto, kot je pravil?

Zala prikima. Rihard se nasmehne. Zaslišita Adil.

ADIL: Uuu! Uuuu! Mojster, ste doma! Jaz sem ... Vaša Adil!

RIHARD: Adil, Adil! Naprej, naprej! Kje je Ljudevit?

Preden vstopi Adil, se Zala in modeli skrijejo pod stopnice.

ADIL: Na postaji je izginil.

RIHARD: Kje si bila ... Na postaji? Toliko časa, toliko dni?

ADIL: Dunaj sem videla ...

RIHARD: Dunaj? Mokra si kakor miš ...

ADIL: Saj je pri vas ...

RIHARD: Rekel je, da gre po barve ...

ADIL: Namesto njega lažete, mojster.

RIHARD: Ne, Adil ...

ADIL: Vse sem preiskala – vagone, vlake, kavarne, postajo. Nič. Kot da bi se udril v zemljo. Kje je?

RIHARD: Ne vem. Sedi, Adil, preobleči se moraš, na, ogrni se s tem pajčolanom, tam je debeli koc ...

ADIL: Ki pika ... Boste govorili na razstavi?

RIHARD: Ne vem. Bom. Pripoveduj mi o njem!

ADIL: Kakšen bi bil Lajči z brado? Kot vi že ne, frfotavam brada ne pristoji, ker ima široko kravato na prsih; bela srajca, rdeča kravata, rdeča v odtenkih. Lajči je otrok, ne, domišljav otrok, ne, mogoče varčen človek, nagajiv, kakor veter, nima domovine – pravi. Ne potrebuje, je, govori. Mogoče laže ... On ne gre tako skoz čas kakor jaz, on ... Ko se brije, ne ve, da se brije v Pešti, misli, da je neke drugje ... On je urejen, a ni čisto v redu, ko se umiva, ne misli na vodo, še manj na brisačo, ki bi ga obrisala, ne, misli na neki tuj kraj, na predmet v nekem kraju, tako mi je rekel, misli na radio, ki se oglašča v Ameriki, misli na violino, ki poje v Milanu ... Lajči beži pred svetom ...

RIHARD: Ubežati mu ne more ... Mmm, veliko si mi povedala ... Še pripoveduj!

ADIL: Ne morem ... Vase skrit človek je, varčen ...

RIHARD: To si že rekla.

ADIL: Rad me ima, zatrapan pa ni. Izmišlja si nekaj, kar nekaj gradi, navzgor, navzdol, tja, sem ... Ne vem, kaj bi rad. Fantazira, ja, mojster, fantazira, to je prava beseda ... Njegove hiše so brez strehe. Tak je kakor vlak, ki se ne premakne, tak kakor sonce, ki ne sveti ... Uuu, kaj pa ... Ja, pri doktorju je.

RIHARD: Kako si lepa v tej luči ...

ADIL: Kdo je na nedokončani sliki? Neka ženska?

RIHARD: Ti, Adil!

ADIL: Nisem takšna.

RIHARD: Ooo, še lepša, nedokončano neskončna.

ADIL: Zapeljujete, mojster! Ljudje se radi ozirajo za vami, ne, kaj pa ženske ... Zakaj? Zaradi brade, umetnika v vas, zaradi slik, pogleda? Kdaj sem vam pozirala? Ko sva šla na grad?

RIHARD: Ja. Ko si tekla, sem jaz šantal za tabo, ko si ... Vidiš, takole ...

Hoče jo prijeti.

RIHARD: Zdaj te bom prijel, pobožal ...

ADIL: Mojster! Kam me vlečete? Gospod mojster! Počasi, padla bom, saj me močno stiskate ... Mojster! Kam greva?

Ga odriva.

RIHARD: Nikamor, Adil ...

Izgineta v senci pod stopnicami. Prostor se zatemni.

ADIL: Pod stopnice! Temno je, kje je luč! Kje sva zdaj? Kje ste ... Ne, kaj pa delate, mojster! Mojster! Božate me. Ne! Ne smeva biti čisto sama. Prižgite luč! Mojster ...

Utihneta v temi. V atelje se usiplje svetloba. Iz sence pride Zala. Z muziko. Tudi modeli, ki so bili skriti v sencah pohištva in stopnic, se zganejo. Tedaj stopi iz teme Adil.

ZALA (napade): Pečat je vtisnjen, punca! Bo telo še kdaj mislilo po svoje? Bo misliti sploh še mogoče, gospodična? Dotik je več kakor večnost ...

ADIL (vskoči): Vi ste? Zala! Mojstrov model ...

Uredi si lase, nehote popravi jopico.

ADIL: Kje ste bili, nisem vas opazila. Ooo, koliko žensk! Svetlolaske ... Pečat, kakšen pečat! O čem govorite, nekaj vam berem na ustih ... Jaz nisem njegov model!

ZALA: Dveh modelov nikoli ni imel.

ADIL: Mogoče pa.

ZALA: Mojster je že izbral. Vi ste tukaj samo trenutek.

ADIL: Dolg, neskončen trenutek, gospa! Ste me videli ... Prej, mislim?

ZALA: Vedela sem, da vaju bom videla.

ADIL: To ni odgovor.

ZALA: Zakaj hočete odgovor pri tolikih pričah? Kaj bo rekel Lajči!

ADIL: Ne vem ...

ZALA: Ni domišljija, če si s starcem.

ADIL: Ne razumem vas. Kdo je tukaj starec? Atelje? Stojalo? Platno? Vi?

ZALA: Mislite, da ste nekaj več ... Poglejte ta pajčolan ...

ADIL (vskoči): Koža je važna, kaj bom s pajčolanom!

ZALA: Kaj čekate, samo znotraj kože je nekaj. In vi tega nimate.

ADIL: Na vašem telesu ni ničesar boljšega kot na mojem. Srce v vaših letih pa že rado opeša, kaj.

ZALA: Ni srce.

ADIL: Duša, mislite, še slabše.

ZALA: Tudi duša ni. Njegov model sem, ne pozabite!

ADIL: Model! Ja, da lahko na vas obesi kako cunjo. Mene bo slikal, je rekel ...

ZALA: Predrzni ste! Zato, da bi se obvarovali greha.

ADIL: Greh je, če boža starec!

ZALA: Več kot boža, pred njim ne boste ušli.

ADIL: Pred vami pač. Hudo nevoščljivi ste, ne gre vam v glavo njegov poljub na moje lice, ne, uuu, še ga čutim. Ko starec poljubi mlado kožo, prejšnji poljubi izginejo.

ZALA: Postavljate se, revica! Ko boste odpotovali v Budimpešto ... Pozabljena duša, pozabljeno srce in koža ne bo več takšna, kakršna je bila.

ADIL: Naj se umaknem, vaša visokost? Ne bom se! K njemu grem, vem, kje je, v Pešto se je zavlekel ...

ZALA: Mojster vas je vzel, ker Lajčija ni mogel ... Ali ni to zabavno ... Grdo vas je, na tleh, v prahu pod stopnicami, v starih barvah, v temi ... Poglejte se! In dovolili ste mu! Groza!

ADIL: Kaj govorite ... Tam je tema, vi pa o luči! Še eno tako ... Dovolj vas imam ... *Adil sleče jopico in zamahne proti Zali. Ta se spretno umakne in skrije, Adil pa maha z jopico v prazno. Ihti. V atelje vstopi Rihard Jakopič in dviguje steklenico. Adil steče iz ateljeja, Rihard sede, pritihotapi se Zala.*

ZALA: Natočite, mojster!

RIHARD: Tak dan! Kakšen bo konec dneva? K meni se sklanjaš. Zakaj? Kaj me vlečeš, Zala, no ...

ZALA: Od ljubezni je to. Od umetnosti in slik pride vame ...

RIHARD: Že spet tvoja stara pridiga!

ZALA: Odšla bom. Za njim ...

RIHARD: Doktorju boš ustavila srce. Nimaš pojma, kakšna rana se mu odpira.

ZALA: Ni mi mar! Grem, ker me čaka.

RIHARD: Vedel sem, da boš odšla. Človek pride, potem ... Kaj naj rečem doktorju ... Kdaj boš odšla?

ZALA: Po razstavi. Preselila se bom: človek pride, potem se odseli, to ste mislili, ne?

RIHARD: Kaj pa doktor?

ZALA: Nočem ga več videti. Vam se seveda ne sanja, zakaj ga nočem videti, zakaj nočem k njemu.

RIHARD: Ne.

ZALA: Vaš paviljon bi rad. Cena je visoka, ali veste ...

Zganejo se modeli, prostor se spremeni v razstavišče, slik mrgoli.

RIHARD: Paviljon je moj in moj bo ostal ... Z Lajošem bova vse uredila, povabil bom še druge slikarje in ...

ZALA: Nanj ne računajte, mojster Jakopič, sicer pa, mladim dajete slab vzgled. Tudi Adil ... Ne, zdaj ni čas za to ... Paviljon vam bo izmaknil pred nosom, roko vam bo odrezal, kot pravite, doktor bo storil čisto vse, samo da uspe, občina mu je obljubila, cena je visoka, znebiti se mora vaših slik, vsaj ene, najdragocenejše ...

RIHARD: Dobra komedija. Nič drugega.

ZALA: Ne gane vas! Samemu sebi lažete. Zažgal bo vaše slike, zbrisal vas bo, mojster!

RIHARD: Neverjetno! Laž in človek – eno in isto ... Paviljon bo vzel, daj no, daj ... Skačeš tu, veš kaj, dovolj te imam, tam so vrata ...

ZALA: Nekdo prihaja. Doktor!

Zala in modeli se skrijejo. Okamenijo v sencah razstavišča. Izginejo tudi slike. Vstopi doktor.

DOKTOR: Zdravilo sem prinesel. In slike bova pogledala, prosim ...

RIHARD: Slike?

DOKTOR: Ja! Zala je kupila od Madžara, jaz bom od vas. Kaj mislite, mojster, kakšna je Zalina slika, je kaj vredna? Sanjari o njem, izginila je, ste jo kaj videli ... Zapustil jo bom. Samo o denarju sva se pogovarjala, vsak dan je hotela nekaj kron. Potem pa mi obrne hrbet. Se spomnite, kje sva jo našla?

RIHARD: Ne.

DOKTOR: Razkuštrano, povaljano, razcapano, blatno?

RIHARD: Zelo vas je zanimala. Vznemirjala in ...

DOKTOR: Na začetku, potem pa ne več. Vi ste vsega krivi.

RIHARD: Jaz?

DOKTOR: Vi ste pripeljali Madžara. Ušla je, mislim, da z njim ... Naženite jo, ko pride k vam ... Z njegovo sliko je spala, baba zmešana.

RIHARD: To pa ni dobro!

DOKTOR: Ne morem brez nje, znorel bom, zgodilo se bo kaj ...

RIHARD: Obesili se boste, kajpada ... Videl sem že nekaj obešencev, tisti, ki se obesijo zaradi nesrečne ljubezni, imajo mokre hlače, tisti, ki si vzamejo življenje iz obupa, pa smrdijo ... Žalostna reč, kaj morem. Kakšen bo vaš konec? Premislite!

DOKTOR: Vam je lahko ... Poročeni ste, imate otroka, kaj pa jaz.

RIHARD: Neuslišana ljubezen je zagonetna reč, vem, še bolj kakor moja epilepsija, kajpada.

DOKTOR: Kadite preveč.

RIHARD: Petdeset in še več na dan.

DOKTOR: Pretiravate! Sliko bom kupil, pokažite ...

RIHARD: Zdaj nimam nobene prave ... In kaj boste z njo, slišim ... Čudne zgodbe pletejo krog vas, kaj je ...

DOKTOR: Nič ni ...

RIHARD: Kako da ne. Nič nisem vreden, in to mi gre zelo na živce. Jasno! Ljubljana se ne zmeni zame, Beograd in Pariz sta predaleč, Trsta in Dunaja pa ne maram.

DOKTOR: Veliko ste vredni, politično seveda nič, oblastem ste za štafažo ...

RIHARD: Kaj pa vi?

DOKTOR: Nisem genij kakor vi ...

RIHARD (*vskoči*): Če se genij tolče z življenjem, se mora tepsti z mnogo večjimi težavami kakor navaden človek ... Čim bolj mučim možgane, tem bolj se mi zdi čudežen in skrivnosten problem umetniškega ustvarjanja ... Pa kaj vam govorim ... Ne najdem pravih besed, s katerimi bi rad izrazil svoje misli iz notranjega sveta ... Nekam ubog postajam, kajne, doktor, začel sem prelagati denarnico, zdaj jo dam na polico, čez čas v skrinjo, potem pod stopnice, in kar je najzabavneje pri tem, je, denarnica je prazna, star sem, star, nor, slab, bolan ... In ta atelje, doktor, pogledajte, kakšna revščina, poln je miši in bramorjev ... O paviljonu pa molčiva ...

DOKTOR (*presenečeno*): Kaj, kaj pravite! Kje je Zala?

RIHARD: Pamet se mi je izmučila, doktor, dajva, rešiva paviljon, vi ste še mladi ...

DOKTOR: Je bila pri vas?

RIHARD: Mravlje me bojo izgnale iz ateljeja. Ko bo paviljon dokončno izgubljen, bom smrt ... Doktor ... Vi – moj eksekutor! Kaj počnete za mojim hrbtom? Se slepite s pogledom ... Grabežljivi postajate, slišim ...

DOKTOR: To je Zalina potegavščina, mojster!

RIHARD: Doktor! Doktor!

DOKTOR: Kaj vam je! Ustavite se, Madžaru ste nasedli, mojster, ne skozi zid, kje je Zala ...

RIHARD: Ne vem ...

Rihard se obrne proč.

DOKTOR: Je njegova slika veliko vredna?

Jakopič prikima.

DOKTOR: Kaj dela Zala pri vas?

RIHARD: Model je, saj veste.

DOKTOR: Še kaj? Se ona tukaj slači? Je gola pred vami, mojster?

RIHARD: Moje oči so stare.

DOKTOR: Oči! Kaj pa srce, roke, prsti! Tako diši po njej ...

RIHARD: Ja, drži, ves atelje diši po njej, ves svet diši po ženskah ...

DOKTOR: Tu imate denar za sliko, predujem ...

Rihard se obrne in ga pogleda.

RIHARD: Sliko izberite, zgoraj so ...

Doktor odide. Iz sence pride Zala.

ZALA: Po meni diši, je rekel ...

RIHARD: Posrečen izraz za potolčen ponos, kajneda.

Zala prikima.

RIHARD: Ceste iz mladosti niso več zame, ne bom več hodil, tukaj bom ostal, madona sem sam na tem svetu ... Posnemam svet, tuje slike ... Rinem v smrt, bedak! Posnemanje je stvar slabičev. Zala, pojdi za njim!

ZALA: Za kom, mojster? Povejte njegovo ime!

RIHARD: Pojdi za njim ...

Močan hrum dežja. In prostor: oži se in temni.

11. KUPČIJA

(Stvari so še vedno fenomeni, njihovega jezika nihče ne bo razumel.)

Ordinacija: Doktor in Lajoš se rokujeja.

DOKTOR: Zala vam je povedala, kje prebivam?

LAJOŠ: Ona. Rekla je ...

DOKTOR: Iz ordinacije delam bolniško sobo, ste opazili, ne?

LAJOŠ: Ja. Sem.

DOKTOR: Sedite!

LAJOŠ: Povabili ste me, zakaj?

DOKTOR: Tistega zadnjega srečanja z vami ne morem spraviti v red.

LAJOŠ: Poskusite!

DOKTOR: Sem že.

LAJOŠ: In?

DOKTOR: Ja, vedno me potem nekaj udari naravnost v čelo.

LAJOŠ: Umaknite ga!

DOKTOR: Ne morem. Tudi zadnjič, ko sem bil pri mojstru Jakopiču, ga nisem mogel. In še prej. Vedno jih dobim. Na srečo ne od istih. Vi ste bili doslej najmočnejši.

LAJOŠ: Tudi vi ste od vraga.

DOKTOR: Kaj imate v mislih?

LAJOŠ: Ognjemet, doktor, požar nad Ljubljano ...

DOKTOR: Samo plamenček je bil ...

LAJOŠ: Gorelo je, to je vendarle jasno.

DOKTOR: To je jasno in ni jasno. Z enim samim ognjem bi rešil veliko stvari, pogledjte, konkreten bom, če zažgem eno samo Jakopičevo sliko, dobim paviljon. V paviljonu bo vaša razstava ... Ali se motim?

LAJOŠ: Ne. Nezmotljivi ste.

DOKTOR: Z enim samim ognjem pridobim njihovo in vašo naklonjenost. To je računica, takšno je pač življenje ... Eto! Sestavljeno iz računov. Poravnanih in neporavnanih.

LAJOŠ: Pridobite mojo naklonjenost! Ničesar nimam z vami.

DOKTOR: V tem je problem. Ko bi vsaj imeli ...

LAJOŠ: Kaj, na primer?

DOKTOR: Če pozabite na ogenj v Jakopičevem ateljeju, boste imeli lepo razstavo, sicer bom moral naklonjenost izraziti drugi osebi.

LAJOŠ: Naj pozabim – zahtevate?

DOKTOR: Ne zahtevam ... Kaj vi ne ljubite laži?

LAJOŠ: Če je v majhnih stekleničkah.

DOKTOR: Boste jokali v majhne stekleničke, če odpade vaša razstava?

LAJOŠ: Ne razumem vas, gospod doktor!

DOKTOR: No, pa gremo naravnost: Jakopič menda že ve, da napadam njegov dvorec, njegov paviljon. Rad bi ga imel ... Ne vem, mogoče za bolnišnico, ambulanto, galerijo ... Ne vem. Zato mislim, da je potrebna drobna laž. Vi o mojih namerah ne veste ničesar, niste videli požara, niste videli skice, niste videli ... No, to – mislim, že zadnjič sva o tem govorila, roko sem vam ponujal ...

LAJOŠ: Dobro. Od vas hočem garancijo ...

DOKTOR: Garancijo? Kakšno?

LAJOŠ: Razstavo v paviljonu!

DOKTOR: Tri, če hočete!

LAJOŠ: Petdeset ste jih obljubili ...

DOKTOR: Še več!

LAJOŠ: Roka!

DOKTOR: Roka! Tu imate mojo roko!

Kar s postelje si sežeta v roki. Tedaj vstopi Zala. Vstaneta. Doktor se komaj skobaca iz mehke in udobne postelje.

DOKTOR: Pravi trenutek si prišla. Daj vino iz omare, nazdravili bomo.

Zala prebrska postelje in najde steklenico. Potem sede k Lajošu.

LAJOŠ: Dober trik ... Nisem vedel, da sedim na steklenicah.

ZALA: Dobre volje sta ...

DOKTOR: Vse je urejeno, Zala! Čisto vse, zdaj je na vrsti samo še razstava.

Paviljon je kot nalašč za vaše temne slike ... Temno v belem, mlado v starem, kvalitetno v velikem ... Kdo bo govoril?

LAJOŠ: Jakopič.

DOKTOR: Navdušen sem, jaz bom samo opazovalec, saj se strinjate ...

Pijejo. Hrum tramvaja. Zatemnitev.

TRETJE DEJANJE

12. RAZSTAVA

(»Pametni ljudje poskušajo svetu vsiliti načrtnost, in kadar gre katastrofalno narobe, pravijo temu usoda.«)

Razstavni paviljon: dvesto slik visi in slike oziroma okvirji sestavljajo labirint. Miza s kozarci. Dva kovčka. Slišati je hrum dežja, ki ga spremlja elektronska glasba, in govor Riharda Jakopiča. Med slikami se sprehajajo modeli in rado-vedni mladeniči (Soujeti in Rus), Pevka, Zala, Adil, Harmonikar, doktor in Lajoš. Videti jim je samo obraze. Eden od okvirjev je pokrit z rjuho. Preden Jakopič stopi na govorniški oder, pije. Potem spregovori. Slovesno, monotono, pou-darja nepomembno, govori, kot da bi bral z listov, pogleduje dol v dlani in gor proti nebu, rahlo okajen.

RIHARD: Ljubljana kot prestolnica zvijač. Svet kot drobiž. Dragi ljubitelji slikarstva! Ljubljana je danes prestolnica človeštva. V njej je središče človek iz Budimpešte ... Človek ni delavec. Umetnost dela človeka. Kovač je delavec, če pokaže zadnjo plat. Umetnik kuje svoje umotvore. Danes nisem več jaz vaš slikar. Molitev proizvaja cepce. Kdor moli, je učenjak. Jutri jaz zapiram svet. Včeraj ga je nekdo drug ...

Tiše in hitreje.

RIHARD: Razstava slik Ljudevita Lajoša Vrečiča je svetloba današnjega dne ...

Rekli so mi: govori, ti ga poznaš, ti si ga povabil. In rekli so mi: poudari, da je pred njim zgodovina. Genius loci – to nam povej ...

Se zamaje.

RIHARD: Umetnik pa ne bi bil umetnik, če ne bi pretiraval. V pozitivnem smislu. Kot da bi meni naročili, naj polagam železnico od tu do Budimpešte. Kaj bi storil? Položil bi jo do Dunaja, do Prage in do Beograda. Vidite, v kakšni zmoti živi človek, naročnik tega življenja. In kdo je slikar, ki se danes tu predstavlja? Gradbenik ali črnc? Cigan ali ženska? Lajoš Vrečič je danes velik človek. Slikar z impresionističnim občutkom. On je vinska trta, slika svetlob, barvni akord, naturalist liričnega značaja. Trdota naj ne moti. Vaš pogled, ki je vaje slovenskega ubranega slikarstva, bo motila gosta črna barva, ciganski ksiht ...

Pokašljuje, premor, potem glasneje.

RIHARD: Ja, moti nas, moti me ... Veje pa talent iz tega. Finese trdega duha. Vzhodnjaški temperament. Brutalnost njihovih značajev. *(Tiše.)* Meni so slike tuje. Kdo pa sploh upa govoriti o lepih in netujih slikah? Slovenec? Srb? Hrvat? Nemec? Lah? Rus? Ali Madžar? Evropa je tako blizu ... In tako daleč! *(Kašlja.)* Povsod je sodrga. Tudi sam sem že bil najslabše vrste človek, velikokrat sem tekal sem ter tja, a vedno sem se sam vrnil v svoj brlog. Tudi jaz imam svojega psa, ki mi skače v zobe. Tudi vam, spoštovani obiskovalci, bo nekoč zapel škrljanec. Tudi vam se bo odprlo in zaprlo nebo. In sonce vas bo zapeklo. Tudi vam se bo obrnil značaj, tudi vi nekoč ne boste videli robov ...

Se nevarno zamaje.

RIHARD: Trenutek, gospoda, samo trenutek, razstavo bom kmalu odprl ... Tukaj moram pozdraviti vse obiskovalce, mestne funkcionarje, kritike, tisk in ne nazadnje našega slikarja Vrečiča ... Razstava je kakor Radio glas Evrope: lahko je nem, lahko je glasen. Uničujoč in vseveden ... Črne slike so na prodaj! Ampak mi jih bomo prali, tako dolgo, da bojo bele!

Se zasmjeji.

RIHARD: S tem je razstava madžarskega slikarja Lajoša Ljudevita Vrečiča odprta!

Kratek, krhek aplavz. Modeli, mladeniči, Pevka in Harmonikar v hipu zapustijo razstavišče. Tudi slike izginejo. Tišina. Hrum dežja. Lajoš pohiti k Jakopiču s kozarcem. Izpijeta na dušek.

LAJOŠ: Lep govor. Čestitam!

ADIL: Dežuje.

ZALA: Kam so šli ljudje?

LAJOŠ: Prizadel sem jih, kaj?

RIHARD: Preveč črnih slik, rekel sem ti ...

LAJOŠ: Nič nisi rekel.

ADIL: Rekel ti je, Lajči ... Kje si bil?

LAJOŠ: Tu sem te čakal.

ADIL: Ne laži.

ZALA: Moje slike niste dali zraven, Lajoš?

LAJOŠ: Sem. Tamle ...

ADIL: Kje si bil toliko časa?

RIHARD: Deset slik boš prodal!

RIHARD: Natočite, doktor!

DOKTOR: Takoj, seveda, spodobi se na tak dan. Kje ste bili, Lajoš, dolgo vas nisem videl?

Doktor odide.

LAJOŠ (*Rihardu*): Mislite, da bom res kaj prodal?

RIHARD: Boš, boš, kajpada, vsak nekaj proda ...

ADIL: Tudi dušo, če hočete! In telo ...

ZALA (*vskoči*): Ooo, nekam znano ...

ADIL: Prosim!

ZALA: Nič, nič, lepa razstava, toliko slik, neverjetno ... Glavni kritik je bil tukaj, mojster. Ste ga videli?

RIHARD: Ja. Vurnik je prišel – stari, dobri, slepi kritik ...

ADIL: Žalostna sem, Lajči!

LAJOŠ (*prihajajočemu doktorju*): Natočite, doktor!

ADIL: Jaz ne bom pila ... Vaš govor, mojster, kaj je pomenil, toliko neznanih in čudnih besed, veliko besed, niti ena ljubezniva. Jaz bi rekla ... Začela bi ... Ne tako glasno, učeno in ...

LAJOŠ (*vskoči*): Adil! Prosim!

RIHARD: Pusti jo, Ljudevit, naj reče ... Resno mislim. Kaj pa vi, doktor!

DOKTOR: Strinjam se, naj govori ... Hočemo govor, hočemo govor ...

Skandirajo in ploskajo, razen Lajoša. Mojster pospremi Adil h govorniškemu odru in se pred njo globoko prikloni.

RIHARD: Začnite!

Pogleda navzgor in ukaže.

RIHARD: Spustite slike!

Spusti se velik okvir, ki je prekrit z rjuho. Adil stopi z odra, stoji tik ob njem, celo prime se ga.

ADIL (*tiho*): Lajči!

Premolk. Potem pogleda Lajoša, nato Riharda, in ta ji spodbudno prikima.

ADIL: Lajči, prekosil si samega sebe. Nisem verjela, da boš tukaj razstavljal toliko svojih krasnih slik, ki so ... Lajči! Modro sonce naju še vedno kliče v zlati okvir neba. V Budimpešti sva ... Ne, ne, zdaj sva tu ... Ti si slikar, ki ga to mesto žal ne pozna, vseeno te je poklicalo k sebi. Ne bom več govorila in ne bom več omenjala tvojega imena ... (*Glasneje.*) Dovolj so slike, praviš, naj govorijo namesto nas ... (*Že vzneseno.*) Lajoš Vrečič je učenec alfodske in

szolnoške slikarske šole. Njegova slika nikoli nikogar ne rani ... Jaz sem na primer popolnoma drugačna, s svojo dolgo senco sem nekoč poškodovala njegovo platno in odpihnili jesensko listje, ki se je spogledovalo z njim, zrušila sem mu sonce, ki ga je ujelo v svoj čarobni ples ... Poglejte! Njegove črne slike navdušujejo ... Ker so tako ljubeznive, temno nežne, ker so tudi bele in rdeče, ker so njegove ... Ko jih riše, je svet njegov in on je ves od sveta in nikomur ne bom dovolila, da bo veselje drugih njegova žalost ... Njegova današnja razstava je prikaz njegovih misli, tega časa in je tudi veličasten pregled, opus solz ... (*Tiše.*) In njegove slike so tudi slabe, še strašno trde, okorne, temne barve mogoče motijo ...

Doktor na rahlo zakašlja in Zala se nasloni nanj.

ADIL: Ampak te barve niso barve trpljenja, omahovanja in joka. Ne! Slikarjev opus je samo bogastvo njegovih neuresničenih sanj in ljubezni ...

RIHARD (*nepričakovano*): Bravo, Adil!

Zaploska in odkrije sliko, ki pa jo vidi samo Adil.

ADIL (*veselo*): Slikarjev opus ... Moja slika, Lajči! Mojo sliko si dal zraven ...

Razstava je odprta. Hvala vsem ...

Adil pohiti k Lajošu in ga objame. Rihard zaploska. Dvignejo velik okvir, na tleh ostane bela rjuha.

ZALA: Nisem razumela poante ... Razen vaše silne ljubeznivosti.

ADIL: Ali ni to dovolj?

LAJOŠ: Očitno ne.

ADIL: Lajči, nihče ne ve, da si slikar ljubezni, da so tvoje slike črne zato, ker je ta barva v ljudeh. Ker nas ta barva neizmerno ljubi ...

LAJOŠ: Počasi, počasi, Adil ... Nehajmo s tem ... Kaj praviš, Adil!

ADIL: Oprosti, Lajči!

Ga objame in poljubi.

RIHARD: Ali ne bi nazdravili!

Doktor navdušeno prikimava, tudi Zala. Rihard spiše na dušek, odloži koza-rec in si prižge cigareto.

DOKTOR: Brez čika k slikam, mojster!

RIHARD: Kakšna skrb, madona svet! Saj ne bom zažgal paviljona ...

Rihard in doktor se spogledata, ujameta pogled in se sprehodita. Lajoš in Adil obstojita.

ADIL: Ostaniva tukaj, Lajči, opazujva jih ... Poglej, Zalo, kako je radovedna, zlezla bo v sliko.

LAJOŠ: Doktor tudi.

ADIL: Jakopiča ne zanimajo tvoje slike.

LAJOŠ: Ne vem, nezadovoljen ni, to vem, si slišala govor. Nor, čisto nor, odbito ... Kaj takega! Če bi to slišala Budimpešta ...

ADIL: Slabo ali dobro zate?

LAJOŠ (*se nasmehne*): Dobro, dobro!

ADIL: Boš kaj prodal? Kje so ljudje? Nikogar ni več ...

LAJOŠ: Pridejo ... Jutri jih bo kakor listja in trave! Greva za njimi, pridi, Adil! ...
Še danes v Budimpešto!

ADIL: Jaz pa ne, tu bom ostala. Nekaj časa ... Pri mojstru bom, Lajči ...
*Adil pobere rjuho, Lajoš šepeta Zali na uho. Rus zgrabi kovček in Soujeti
plaho odidejo. Hrum gozda ali rukanje jelenov. Zatemnitev.*

13. POD DROBNOGLEDOM

(Šele ko zapremo oči, nas občutki popeljejo v resničnost stvari.)

*Lajoševa soba: v postelji sta Zala in Lajoš. Velika ura na steni. Zlezeta iz rjuh.
Zala poišče časopis in košat čopič za pudranje obraza. V oknu sonce.*

ZALA: Našla sem. Včeraj pa kakor zakleto – nikjer tega članka. Tule piše o
tebi. Poslušaj!

LAJOŠ: Jakopičev govor? As, kako me spet boli!

Lajoš se prime za uho.

ZALA: Ne.

LAJOŠ: Niti ene slike nisem prodal.

ZALA: Doktorjeva zasluga. Uničil te je.

LAJOŠ: Uničil? Beri, ljubica!

ZALA *(bere s poudarki)*: »Večinoma gre slikarju še za čisto impresionistično
občutje, doseženo s svetlobo in pastoznim kolorizmom, za barvni akord, čisti
naturalizem liričnega značaja. Impresionizem je že za spoznanje napredo-
val na poti k modernejšim stremljenjem. Neke slike so boljše, neke pa imajo
občutene trdote za naše oči, navajene slovenske ubranosti ...«

LAJOŠ *(vskoči)*: Vraga! Ubranosti. Beri naprej, nisem še sit oslarij! Mislijo, da
so me vrgli proč, daj, beri!

ZALA: »Iz celote veje talent, ki se ne kaže v drobnih finesah, temveč v česti trdi
obliki. Nekaj vzhodnjaškega veje iz slik, zato so nam v marsičem tuje, ne
prenesemo na njih brutalnega značaja, ki ga zapadnjak opazi v madžarski
šoli, v kateri se je slikar šolal ...«

LAJOŠ *(vskoči)*: Preklete riti ljubljanske. Kaj so mi naredile. Vzhodnjaka ...
Vzhodnjaškega, ja, omejenega, ja, norega! Cigane pa sem jim le pokazal.
Sredi Ljubljane! Prvi! In če bi folk vedel, da imam samo madžarsko držav-
ljanstvo, bi zažgali tudi moje slike, paviljon in Jakopiča ... Hudo mi je, ker je
razočaran tudi on ... Pomagal mi je, sestavil me je. To priznam. Naučil me je
gledati ... Beri naprej!

ZALA: »Obiščite razstavo! Je slikar panonske nižine in zanimivo je gledati,
kako zabrne v njegovih toni svetovnih slikarjev nižin, kot so stari Nizozem-
ci, moderni severni Nemci in drugi – to seveda ne v smislu vzorčne odvisno-
sti. Obiščite razstavo!« Konec ... Sto tvojih slik bom kupila ...

LAJOŠ: Niti ene slike nisem prodal, pomisli! Ne verjamem ...

ZALA: Doktor je tako hotel.

LAJOŠ: Ne razumem. Sporazumela sva se.

ZALA: Ne poznaš ga, potrudil se je ...

Ga objame.

ZALA: Ali veš, da je bil lastnik paviljona, od 30. septembra do 28. oktobra. Čas tvoje razstave, Lajoš!

LAJOŠ: Kako mu je to uspelo? Maščevanje ali kaj?

ZALA: Ja.

LAJOŠ: Kregala sva se, tepla – dovolj razlogov, ne, ali je Jakopič vedel za to?

ZALA: Ne. Dvesto tvojih slik bom kupila ...

LAJOŠ: S čim, milostljiva?

ZALA: Ssss! Z doktorjevim denarjem, ljubček moj!

LAJOŠ: Ki ga imaš pod blazino, kaj! Dresura očitno ni uspela.

ZALA: To te skrbi?

LAJOŠ: Pa še kako. Zakaj si prišla?

ZALA: Kje je Adil?

LAJOŠ: V Ljubljani. Mogoče je že doma, ne vem, kaj me briga ...

ZALA: Ssss! Ne! Ljubljana! Ne obstaja več. Samo ta postelja še obstaja.

LAJOŠ: Kaj bo pa jutri?

ZALA: Jutri naju ne bo več tukaj. Že danes nisva, kar sva bila včeraj. Pokaži mi Budimpešto! Pripoveduj mi o mestu, ljubček!

LAJOŠ: O Állami Operaház? O Kodály kőršnd? Margit-Siget? Orszaház, Keleti pályaudvar? Mesto je ... O ljudeh ali hišah? Mesto je črno in zeleno ... Nekoč sta bili dve mesti: Budim in Pešta ... Ločevala ju je Donava. En a Halal rokona vaygok ... Egy oblaka lesz a szobanak ... Samo eno okno bo imela moja soba, sto korakov od hiše pokopališče ... Široka reka vmes ...

ZALA: Donava? Kakšna je reka?

LAJOŠ: Rekel sem ti že, prepočasna. In modra in zlata ... Kaj počne Jakopič, kaj misliš?

ZALA: Zakaj si ga tako hitro zapustil?

LAJOŠ: Nisem, Adil je pri njem. Nisem ga zapustil, nagnal me je ...

Jo poljubi.

LAJOŠ: Ne mara provincialcev.

ZALA: Vase zaljubljenih res ne mara.

LAJOŠ: Lahko bi bil njegov pomočnik, v tistem hodniku bi mu pomagal, malal prihodnost ... Spreminjati bi me moral počasi. In dolgo učiti. On pa vse čez noč ... In njegova matica in me porinil na vlak.

ZALA: Me je videl?

LAJOŠ: Nihče te ni videl. Se bojiš, kaj!

Jo zvrne na posteljo in poljubi.

ZALA (*smeje*): Veš, kaj imam v torbi?

LAJOŠ: Doktorjev denar!

ZALA: Tvojo sliko, človek! Tvoj drevored ali kaj ... Črne krošnje, rjav potok, bel oblak ... Kako si vroč na meni! Bolj kakor tisoč starcev ...

Lajoš jo poljubi, potem pije iz steklenice.

LAJOŠ: Trgujva, Zala, tvoja slika bo moja, dvesto mojih pa tvojih!

ZALA: Ne vem ... Kaj boš z eno samo sliko?

LAJOŠ: Moja najlepša slika! Jakopiču je bila všeč. Nadaljeval bom s tem, spremenil se bom ... Kako bova živela, Zala?

ZALA: Preživljala te bom!

LAJOŠ: Da boš danes tu, jutri tam, da boš podnevi moja, ponoči od drugih ... Ne, Zala, ne ...

Pije.

LAJOŠ: S poljubi ne bova dolgo vzdržala.

ZALA: Pozabi na Adil!

LAJOŠ: Nanjo mislim ...

Lajoš pije.

ZALA: Veš, ona je ...

LAJOŠ: Kaj – ona!

ZALA: Nič, nič ... Več barv imam kakor ona ...

LAJOŠ: Zaradi let, misliš?

ZALA: Adil je bila pri Jakopiču.

LAJOŠ: Ja – in, še zdaj je ...

Pije.

ZALA: Kakšna je Adil?

LAJOŠ: Lepa. Jakopič bi rekel: Oh, takšna je kakor tisti stari tiski, ki črte nadomeščajo z barvo ...

ZALA: Bila je pri mojstru, veš ... Srečala sem jo.

LAJOŠ: Jaz tudi. Potem sem jo izgubil na postaji.

ZALA: Adil je ... Ti ne veš, da je bila Adil ...

Lajoš se dvigne in sede, maha s steklenico.

LAJOŠ: Kaj bi rada s tem: ti ne veš, bila je ... No? Kaj?

ZALA: Z njim je šla, videla sem ju, kako sta se skrila ...

LAJOŠ (*vskoči*): Skrila! (*Smeh.*) Pred tabo najbrž ...

ZALA: Z njim je bila, resno mislim ... Dolgo časa.

Lajoš vstane in pije.

LAJOŠ: Z njim? Kako z njim? Kako moraš prav zdaj obujati ta spomin, ne razumem te!

ZALA: Skrila sta se v temo pod stopnicami. V ateljeju je ...

LAJOŠ: V temo? Kaj pa ti sploh veš o temi!

ZALA: Dolgo časa sta bila tam ...

LAJOŠ: Tam so samo čopiči, stara šara, mogoče grde sanje ...

ZALA: In tišina, Lajoš!

Stisne sliko na prsi.

ZALA: Veliko tišine.

LAJOŠ: Kje si bila ti?

ZALA: V senci, na drugi strani, pod oknom, v kotu ateljeja.

LAJOŠ: Vse si videla ...

Pije, potem odloži steklenico, se požene k njej in jih iz rok izruje sliko.

LAJOŠ: Adil! Adil! Adil!

ZALA: Zakaj jo kličeš?

LAJOŠ: Zato, ker ti nisi moj odgovor! Ker mi lažeš, kličem jo, ker je barva mojega življenja. Ti tega ne veš ...

Zala vstane in se mu približa.

ZALA: Ljubi me, Lajči, ljubi me, pridi ...

LAJOŠ (*jo odrine*): Ne! Ne bom več s poljubi hranil sitih. Laži trosiš, Zala!

Najprej o doktorju, ki je kriv, da nisem nič prodal, in lažeš, ker praviš, da je bil paviljon njegov, zdaj o Adil spet nakladaš ...

ZALA: Poglej me, ljubček moj!

LAJOŠ: Slep sem, slepec sem ... Kje je moja Adil!

Vrže sliko v steno in pograbi steklenico.

ZALA: Noriš, pomiri se! In piješ! Zakaj si uničil sliko?

Zala pobere sliko.

LAJOŠ: Ker svinjsko trguješ z menoj!

ZALA: To sliko sem pošteno kupila, se ne spomniš!

LAJOŠ: Ukradla si jo. Spala z njo. Kolikor slik, toliko postelj, Zala ... Je res ali ni? Zdaj z mano uriš svoje telo, moja slika pa je kazen, od svoje ljubezni sem kaznovan ... Ampak jaz nisem zrak ... Kaznoval te bom ...

ZALA: Groziš mi, zakaj, ljubček! Kako me gledaš!

LAJOŠ: Zlomljen okvir boš, raztrgano platno ... Kje imaš obleko? Obleci se, kakšna pa si! Ječa sama sebi, moja slepota ...

Zala zleze na posteljo in išče svoja oblačila.

ZALA: Umiri se! Zmešano govoriš ...

V njo se zapodi.

LAJOŠ: Umirim naj se! Saj sem miren, čisto miren. Zmešan sem, praviš. Od tebe in Jakopiča, od doktorja in ure, ki so jo ukradli Rusi ... Jaz nisem tak, kot ste vi, razumeš! Nisem tako na tleh, kot si misliš! Jaz hodim, vidiš! Teptam! Plešem! Uničujem! Ropam! Pijem! Ubijam! Staremu sem ubil matico. Prekleta matica in njeno središče ... Med nogami ju imam, vidiš! Svinja sem, ne, navaden smrad ... Smrdljivi trebuh tega kontinenta! Krsta za vašega boga! Kdo je tu imetnik vsega? Kontinenta? In Boga? Si boš zapomnila te besede, lepotica stara ... Z dotiki nadme, s poljubi, seveda, na mladega junca, s takim ognjem, tako vnemo in strastjo ... Jaz bi tudi, mamica, malo zizal ... Mamiiii! Mamiiii! Zaradi denarja, ne, zizaš in sesaš! Z doktorjem na vrh sveta! Slavna gospa! Poserjem se na slavo!

ZALA: Uspel si, ljubček moj! Kaj noriš! Opazili so te, morda tudi v Parizu ...

Umiri se, lepo te prosim, ljubila se bova ... In Adil se bo vrnila ...

LAJOŠ: Umazana bo prišla. Ti si jo umazala, v grozni pasti sem ... Lažeš mi, lažeš!

Lajoš plane nanjo, kriči, jo udarja, davi in premetava. Ona vpije in se brani. Nazadnje s poljubi išče njegov obraz.

ZALA: Umazana? Ti nisi umazan? Adil je bila samo trenutek pri mojstru ... Mogoče jo je samo poljubil, na lice, Lajoš, na lička ...

LAJOŠ: Zdaj jo slika, golo ...

ZALA: Z mojim pajčolanom je pokrita ...

LAJOŠ: Vidiš, vidiš, spet lažeš, nehaj, izzivaš me, izgini ... Kaj bi rada? Se čisto zlizala z menoj, bolj kakor beseda se ne moreš, z jezikom, ne, boš požrla moje dneve. Kaj! Adil je drugačna ...

ZALA: Vse ženske so iste. Mene obsojaš, nase pozabljaš, poljubi me ... Zakaj se z Adil postavljaš! Vse so iste: zjutraj veliko obljublja, zvečer pa je večina okornih in ohlajenih kakor vino ...

LAJOŠ: Je res ... To o Adil ... Je šla z mojstrom ...

ZALA: Res. V temo jo je potegnil stari mož ... Zdaj sem jaz tvoja sreča, tako si mi rekel, tvoj angel sem, poseben rokopis, si rekel, iznajdba vode, muzika ... Imaš me.

LAJOŠ (*sede, zamišljeno*): Nimam te! Nikogar nimam. Mogoče me čaka vlak, kak prazen vagon na postaji ... In Rus z mojo uro.

Premolk. Zala in Lajoš ležeta na posteljo. Zunaj njegove sobe hrum.

ADIL: Uuu! Lajči! Lajči! Lajoš!

Vstopi Adil. Zala in Lajoš se zakopljeta v rjuhe.

ADIL: Lajči! Kje se skrivaš? Kaj delaš? Kje hodiš celo večnost! Iščem te povsod ... Kam si odletel z razstave ... Pri mojstru sem bila ... Saj te vidim, duša nepostlana. Kaj si pil! V postelji sredi dopoldneva! Kaj je zdaj? Jočeš, žaluješ? Slaba razstava? Si kaj prodal ... Čakala sem te, Lajči, komaj sem zbrala denar za vlak. Ti pa tu, vstani!

Potegne rjuho s postelje in ju zagleda.

ADIL: O! Ne! O! Ne! Kaj delaš! S kom pa si! Lajči, Lajči! Znorela bom ... Ušivec ... Njen sluga, saj sem vedela ... Videla sem te ... O! Ne! Baraba! Baraba!

Klecne pred posteljo, komaj vstane in zbeži. Lajoš plane za njo, Zala ostane v postelji. Na njenih golih prsih prekrizane roke. Kakor okamenela je.

LAJOŠ: Zakaj ni počakala, razložil bi ji ... Kje je bila tako dolgo ... Ne bo me več našla. (*Kriči.*) Adil! Adil! Adil! (*Tiše.*) As, moje uho, znorel bom ... (*Zase.*) Ne bo me več našla ... Konec, konec ...

Se zažene v Zalo.

LAJOŠ: Izgini, izgini! Dobila si me, ne, zdaj izgini ...

Se razkorači nad njo.

LAJOŠ: Na, vzemi me ... Sveta Marija, milosti polna, Bog je s teboj ... Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno bodi tvoje ime ... Ravnal se narobe, sam na svetu ... Preveč lepo sem se obnašal. Bil sem srečen, vedno dobre volje ... Nikoli

sam, bil sem vedno z vami ... Tvoje kraljestvo je med nogami, stresi moja semena, prepovedujem, da jih nosiš ...

Zatuli, glavo potisne nazaj.

LAJOŠ: Asss! Moje uho! Moje uho!

ZALA (*izpod rjuh*): K zdravniku si ne upaš, pa tak dedec, tak človek ... Reva pač ...

Lajoš se uleže na Zalo, jo pokrije z rjuho in blazino. Zavijajo sirene, hrum avtomobilskih vrat.

14. BUDIMPEŠTA

(Z nami plavajo ribe in nas učijo drstenja.)

Vagon: urvež, vstopijo vojaki in Rus, ki je tokrat v vojaški obleki. V njegovih rokah steklenica in puška. Adil sedi v ospredju, k sebi vleče kovček, ob njej stoji Lajoš, v roki drži kovček. Odloži ga in na prtljažno polico potisne uokvirjeno sliko. V vagonu sta še Pevka ter Harmonikar, ki tiho igra Madžarski ples št. 5. V oknih sonce.

LAJOŠ: Je to privid, Adil? V oknih vidim muzikante in vojake. In plesalce. Skoz sence dreves plešejo, skoz hrastov les, skoz drevored tankih strun. In vsi so zamaskirani. Koliko jih je. Poglej, Adil!

ADIL: Vidim, našemljeni so. In zakaj so vojaki zraven? Kdaj bova tam? Zakaj spet greva? Zakaj nimaš več miru v glavi, kar naprej sem in tja ... Kdaj bova tam?

LAJOŠ: Jutri ...

Prižge cigareto.

LAJOŠ: Jutri popoldne bova na njegovem grobu. Glej, plesalko, kakor smrt ... In muzikanti, v kakšnih groznih oblačilih. Kakor veter so ... Ali je to privid, Adil? Povej! Vse te sveče ... Imaš rože, Adil, ti boš prižgala svečo, jaz bom položil suho cvetje. Tako rad ga je imel, ne, kaj praviš. In sliko bom dal zraven na grob.

Sede.

LAJOŠ: Jakopič te je imel rad, ne ...

ADIL: Rož pa nimava ... Zakaj je umrl?

LAJOŠ: Bolezen, Adil, hudo bolan je bil, epilepsija ... Časopis ... Zdaj sem se spomnil ... Zato si jokala v restavraciji in skrivala časopis. Ker je umrl moj edini prijatelj, ki bi pomagal, kaj ... Koliko ljudi umre ... Glej, Adil, koliko ljudi je zunaj, neka ženska zdaj ... Pleše. Vabi me ...

ADIL: Nikogar ni, Lajči. Privid samo ...

LAJOŠ: Misliš? Nekoč sem videl podobno sliko. V moji sobi. Po neki blazni noči. Ko sem potoval, ko sem prispel v Budimpešto ... Najprej so skoz steno vdrli muzikanti, potem plesalci in nazadnje še ona. Pod posteljo ... Naga je bila ...

ADIL: Nisi je mogel videti. Pod posteljo? Kako?

LAJOŠ: Zlezla je izpod postelje. Režala se je, se razkoračila nad mano. Naga. Bela. Potem je stala tam kakor Bog. Ko me je nagovorila z dobro jutro, so me plesalci in muzikanti pobili na tla. Bog mi je priča. Ko sem se zbudil, je ona nad mano še vedno cvetela v svoji pohoti. Lizala se je, si gladila boke ... Slika boš, sem se prikupil, najboljša malarija! Piskala je vame: delirij, delirij, delirij! Delirična malarija! To bo svetovni uspeh! To bo špas! Potem je izginila. Za njo še drugi ... Lajoš, ne boš več slikal, sem sklenil. Pol leta se nisem dotaknil barv, le usnja ... Glej, spet plešejo! As, kako me boli!

ADIL: Nehali bojo. K zdravniku boš moral ...

LAJOŠ: Ja, zaradi ušesa ali zoba, ne ... Od kod prividi? Kdo mi te slike nastavlja? Kdo je moja glava? Kdo je moja misel? Adil, ti? As, zakaj me tako peklensko boli! As!

Lajoš vstane, hoče oditi v ozadje. Ustavi ga Rus, ki se je medtem približal. Za njim sta Pevka in Harmonikar.

RUS: Pššš! Kričiš, čjort, stari!

Mu potegne čik iz ust.

RUS: Končno sem te našel! Uro si izgubil, stari, saj se spomniš vlaka čez jezero ... S prijatelji sem spet tu, iščemo te. Povsod. Ali ne, mama!

Pevka prikimava in se nasmehne.

LAJOŠ: Tvoja mama? Ura ... Vrnil jo boš? Lepo od tebe. Zdaj si vojak?

RUS: Od nekdaj sem vojak, stari. Kam greš?

LAJOŠ: Daleč.

RUS: Jaz grem domov.

LAJOŠ (*zabavljivo*): Ne ga srat, domov greš, kakšno srečo imaš, stari moj!

RUS: Zajejavaš?

ADIL: Kdo je to, Lajči?

LAJOŠ: Kaj ne vidiš, najin znanec. Uro mi je sunil ...

RUS: Langsam, eee, langsam, stari čjort! Zdaj boš moral izstopiti s tega vlaka. Ni prava smer ...

LAJOŠ: Šele na postaji, stari ...

RUS: Skočil boš! Če jaz rečem – ukažem!

Pevka in Harmonikar se nasmehneta in kimata.

LAJOŠ: Ne bom skočil!

ADIL: Glej, pije, pazi, Lajči!

LAJOŠ: Vrni mi uro! Potem bom skočil.

RUS: Kaj imaš v kovčkih?

LAJOŠ: Obleke, barve, čopice ... Domov grem, potem skočim, a v Ljubljano, stari moj. Me strašiš? Tvoja obleka govori, da si ...

RUS: No, kaj sem!

LAJOŠ: Vojak in da greš domov, ne.

RUS: Odpri kovček!

LAJOŠ: Niti pod razno.

RUS: Kaj pravi?

Pevka in Harmonikar skomigneta z rameni.

LAJOŠ: Da si tat!

Rus naperi puško v Lajoša.

ADIL: Lajči! Prosim te, nehaj!

LAJOŠ: A naperil si vame, tilepega vraga, potem si pa dedec! Mogoče že ata!

Borec! Ali si mama? Naj odprem kovček? Ni govora, vrni mi uro, potem se bova menila ... Počakaj, kam meriš s to puško, proč s tem ... Vame meriš?

Na, v uho me počí, boli me. Ali v zob, če hočeš ... Tu imaš zadnjo plat!

Rus pije, potisne steklenico v Pevkine roke in zagrozi. Harmonikar uživa.

RUS: Eeee, čutiš mojo energijo, ki kipi iz cevi? No!

LAJOŠ: Če je odvečna, si zrel za norišnico, tu blizu je ...

RUS: Langsam, sem rekel, langsam, ne zajebavat! Uro hočem ... Preden se posloviš, pa ...

LAJOŠ (*vskoči*): Hopla! Kaj hočeš? Uro? Zmešan si! Ti jo imaš.

RUS: Ne blebetaj, stari! Zakaj nisi vojak? Pa si mi obljubil ... Discipline bi te moral naučiti. Zakaj lažiš naokrog brez dela in cilja. Ali sploh veš, kdo sem, kdo smo? Kdo je narod Sovjetov? Tu smo v imenu ruske discipline in zakonov pravice, ti pa ... norišnica, kaj pa ... Langsam, čjort! To je čistilna akcija, čiščenje smeti je stvar Sovjetov ... Ampak mene se ne boj, nimam metle, rad imam ljudi, zelo rad ... Ti s poljubčki to dokažem!

Pevka in Harmonikar se režita.

LAJOŠ: Preveč moraliziraš, vojak! Poberi se! To ni zate!

RUS: Langsam, jaz govorim ...

LAJOŠ: Jaz pa mislim!

RUS: Eee! Pa ne v mojem imenu, poslušaj, čjort brezupni, sanja se ti ne, kako spoštujem ljudi, kako jih imam rad, pojma nimaš ...

LAJOŠ: Jaz tudi! Mindet e magyar hayaret es magyar nemzeret!

Rus dvigne puško v zrak in jo spet naperi v Lajošove prsi.

ADIL: Lajči!

LAJOŠ: Kaj nameravaš? Ja ne misliš s silo proti meni!

ADIL: Ura, Lajči, uro hoče ali kaj ...

LAJOŠ: Ura? Ja, tvoja je, obdrži jo ... S silo na tak julijski dan, smešen si ...

Rekel si: spoštujem ljudi ... Poglej, uro imaš, prijatelje tudi, jaz te poslušam, Adil tudi ... Ta vlak je tvoj, kaj bi še rad ... Saj smo prijatelji, kaj praviš ... Adil, daj kovček!

Adil potegne kovček s prtljajznika in ga odpre.

LAJOŠ: Vidiš! Stare cunje in nekaj slik ... V Ljubljano jih nesem. Poglej, spremenil sem slog, čisto drugačen sem, vidiš ... Zdaj sem njegov ... Jakopičev sem, njegov najboljši učenec, kaj praviš ... Pusti me k njemu, poglej te slike ... Umetnik sem, najboljši malar!

Lajoš razkazuje slike, Pevka in Harmonikar se smejita. Adil se prijazno smehlja. Rus potegne sliko iz Lajoševih rok.

RUS: Kaj je to? Sranje! Nič ne vidim ... Bleščeče sonce? Črte? To ni nič! Svinjarija! Zakaj nisi malar? Ena lepa stena v sobi je več vredna kakor milijon tvojih slik ...

Rus dvigne sliko nad glavo in jo prižge. Slika zagori.

LAJOŠ: Ne! Adil, pomagaj! Prasec zažiga mojo sliko! Ne zažigaj, bebec ruski, ustavi se ... Jaz zapuščam Budimpešto! Ni mi mar za tvojo uro ... Ura!

RUS: Ural, stari moj, kakšna ura!

LAJOŠ: Rihard! Rihard! Rihard! Kje si, mojster? Adil! Ta je nor ...

Lajoš se zažene v Rusa. Strel. Lajoš se umiri in pade na klop. Adil se ga ovije.

Na tla padejo sveče. Vojaki se zdrznejo. Pevka mrmra znano melodijo.

ADIL: Lajči! Vstani! Vstani! Poglej me, peljeva se, hitro proti Ljubljani ... Lajči! Zbudi se, zbudi se! Greva, spet noriš ... Pozabi na slike, greva, suhe rože bova kupila ...

RUS: Odpri drugi kovček, punca!

ADIL: Nič takega nimam ...

Adil izpusti Lajoša in prime kovček.

RUS: Odpri, sem rekel!

Adil zdaj močno pritisne kovček na svoje prsi. Harmonikar ga iztrga iz njene objema.

PEVKA: Kako se veselim, sinek moj! Zlato, čisto zlato – naše bogastvo! Poglej, atek!

Harmonikar odpre kovček, iz njega se usujejo oblačila. Adil joče.

RUS: Kaj je zdaj to! Mama, nič nima ...

PEVKA: Ne vem ... Kaj me gledaš, njo vprašaj!

RUS: Ti, punca, kaj kričiš, kje je roba? Ne bom ponavljal ... Ga vidiš ... Pokaže na Lajoša. Rus sede k Pevki in Harmonikarju. Pijejo iz steklenice in opazujejo Adil.

ADIL: Lajči, vstani, vstani, izstopila bova! Lajči, Lajči! Kaj bova s tvojimi slikami ... Mogoče pa ima vojak prav. Če bi slikal sobe, stanovanja in vagone, bi živel ... Lajči, vstani, izstopila bova, pridi ... Ena stena ... milijon tvojih slik ... Vstani, vstani, no!

Adil se močno oprime Lajoša, ga poljubi, nato dvigne in vleče v ozadje. Zatemnitev s hrumom vozečega vlaka.

EPILOG

(Igra nastaja pred jezikom in pred zgodbo je gluhi prostor.)

Prazen vagon: Pevka in Harmonikar ležita in skoz zvočnike ubrano mrmrata znano melodijo. Na stropu vagona komaj kaj luči.

HARMONIKAR: Jebemti, ves čas samo mrmraš usrano in lažno melodijo. Vidiš, kam sva prišla! Nikamor. Milanska Scala je predaleč, pot je neusmiljena ... Mogoče je sploh ni. In Állami Operaház je prazna ...

PEVKA: Daj mir! Tudi ti mrmraš isto melodijo. Kaj bi rad od mene! Zemljo? Luno? Nebo?

HARMONIKAR: Misliš, da je že čas za nov podvig? Za novo igro? Nov aplavz?

PEVKA: Aplavzov ni več. Pozabila sem nanje ... In zlato tudi nič več prav ne sije ... Si opazil? Ja, odkar ga imajo reveži ... Te svinje ... Brez vsega sva: brez melodije, brez hitrosti, ponižana do nič. Kje boš spal, stari bodibilder? Jaz spim zgoraj. Pogled je lepši.

HARMONIKAR: Tu bom. Kjer sem. Laže raztegnem meh in ...

PEVKA: Utihni! Ker razmišljam. Še znaš kak jezik?

HARMONIKAR: Ja. Ki ga igram. Ki ga posluša moj sin.

PEVKA: Junaški sin! Heroj! Ne pozabi tega vzdevka? Zanj zaigraj kakšno melodijo! Novo! Svetlo!

HARMONIKAR: Ne bom! S tvojim jezikom? Nikoli. Ker je kakor postana juha, ki je ne moreš požreti, četudi je vroča in polna jetrnih cmokov ...

PEVKA: Jaz pa bi s tabo pela, dragi moj! Tole pesem:

»Szeretom
lelek-temetom
sziv-emeszotm
rohanek toled
egrye meggy
szeretom
temetom.«

HARMONIKAR: Žalostna pesem?

PEVKA: O rožah poje pesem.

A ne o cvetovih ...

Zdaj ko ni več nikogar tu,

ko je še komaj kaj zvoka,

povej mi, kdo si! Odkrito!

Govori tako, da ne boš brez zveze

izgubljal sape in jezika.

Razmisli, preden raztegneš meh!

HARMONIKAR: Kdo sem? Meh nisem, četudi se smejem.

Iz ust pride moje ime.

Ko zajamem sapo, sem tudi voda.

Trobim rad in škripljem.

Ko me z vinom poliješ, sem mah.

Ko sem kost, grem trikrat v tekočino.

Si že uganila?

PEVKA: Z levo roko, stari moj!

Pijanec nisi, mogoče pijani kmet.

Riba? Ne! Vagon? Vagon na paro, kaj vagon,

lokomotiva, ki nazaj drvi!

HARMONIKAR: Uganila si. Ker govoriš z mojim jezikom.

PEVKA: Jutri morava najti nekoga. Lačna sem.

Ti si še na slabšem: star si, kozel trikrat prestreljen ...

HARMONIKAR: Veš kaj ... Zadovoljen sem s svojim položajem.

Blaženi instrument imam, spreminjam stile,

tempo in melodije ... Znaš peti poskočne pesmi?

PEVKA: Odlično. Valčke. Polke. Kaj me ne poznaš!

Ural je moj dom, zadnje počivališče.

HARMONIKAR: Ne verjamem v Ural. Ta ravnica mi je všeč.

Mogoče tudi visoka gora, a ne Ural ... Lahko noč!

Upihni sveče! Zdaj bom dolgo spal!

PEVKA: Zbudi se, klada! Pozabila sem ti nekaj povedati: našla sem

ogromno bogatih mecenov. Naši ljudje. Povsod so, tukaj, zunaj ...

HARMONIKAR: Veš kaj, stara, prav smešno se mi zdi: tik pred trdnim span-

cem me določiš, da poslušam tvoje sladke laži. Ugasni luč! In

treniraj samoto!

PEVKA: Samo tega mi ne pravi!

Harmonikar se zahihita. Muzika: Brahmsov Madžarski ples

št. 5. Pevka odvijte lučke na stropu vagona.

